

LES VÍCTIMES DE L'ESPOLI FRANQUISTA A CALDES DE MONTBUI, 1939-2023

[1a part: entitats espoliades]

Neus Moran Gimeno

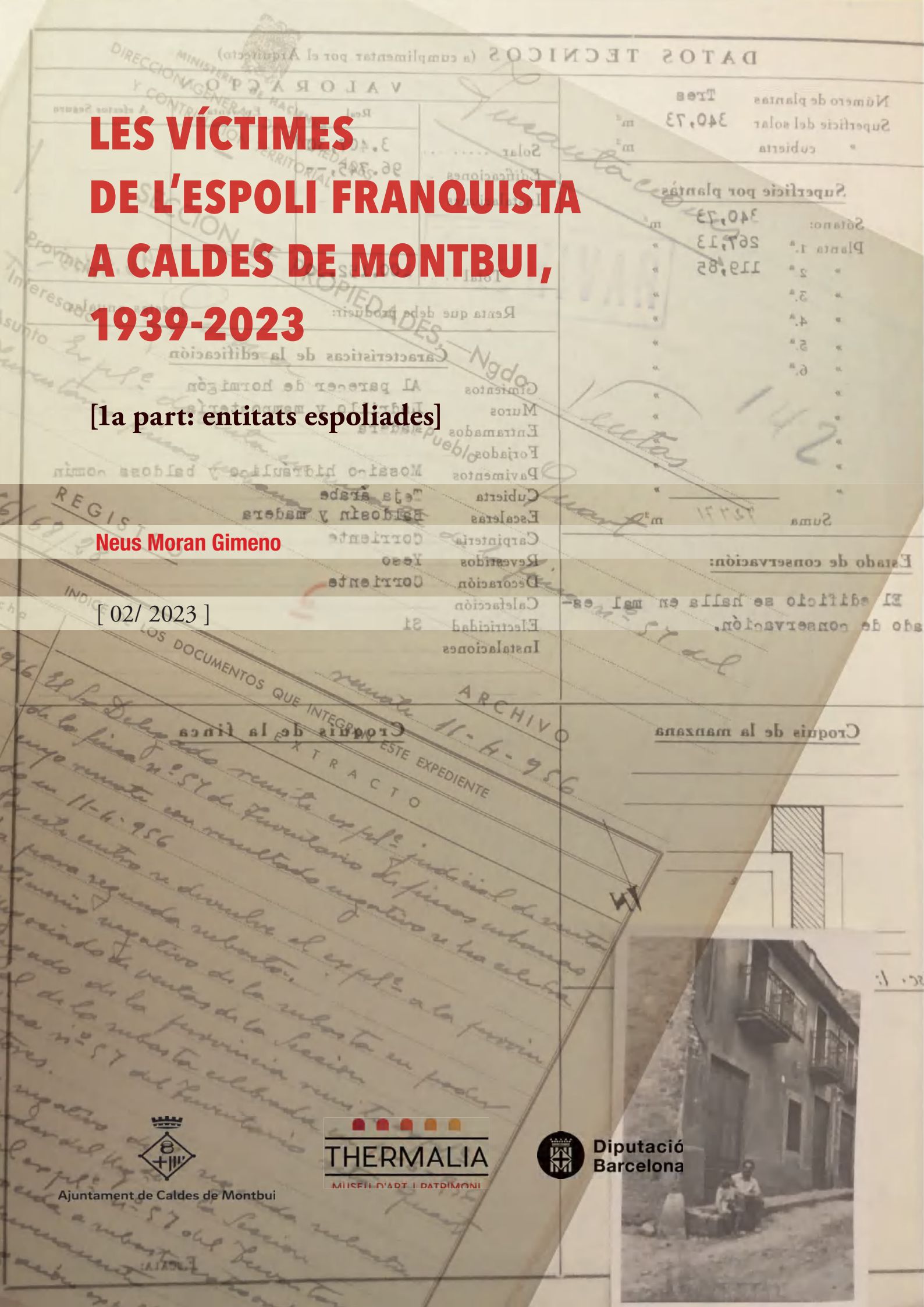
[02/ 2023]

Ajuntament de Caldes de Montbui

Diputació
Barcelona

Índex

<i>Breu nota introductòria</i>	3
1. <i>L'espoli com a mecanisme repressiu: legitimació, estructura i beneficiaris</i>	4
1.1. Legitimació i beneficiaris.....	7
1.2. L'organització de l'espoli a Caldes	13
2. <i>La requisita dels comptes «improtegibles»</i>	23
3. <i>Les transferències del patrimoni requisat a les associacions republicanes</i>	33
3.1. Perpetuació de l'espoli.....	38
4. <i>Casos</i>	43
4.1. Indústries	47
1.1. Sindicat Agrícola i Caixa Rural	54
4.2. Centre Democràtic i Progressista	58
<i>Bibliografia</i>	66

BREU NOTA INTRODUCTÒRIA

El treball s'entrega correspon a l'avançament de la recerca sobre l'espòli franquista a Caldes de Montbui que estem realitzant i que s'abordarà en dues fases. Per aquest motiu no s'han inclòs la introducció ni les conclusions de l'estudi que es realitzaran en finalitzar la recerca. Aquesta primera etapa s'ha centrat, d'una banda, en elaborar el context general d'ambdues fases. És a dir, en estudiar la planificació i execució de la requisita patrimonial a les persones físiques i jurídiques qualificades de desafectes pel Movimiento. Per comprovar la perpetuació de l'espòli, s'ha parat especial atenció al marc legislatiu, a l'aparell judicial repressiu construït pel franquisme i a les transferències de béns entre els organismes estatals, traspassos que en alguns casos es poden resseguir fins l'actualitat. Un capítol a banda, s'ocupa de la requisita dels anomenats comptes «improtegibles», els dipòsits bancaris dels titulars desafectes, els quals foren bloquejats i administrats exclusivament pel Ministeri d'Hisenda quedant al marge de cap transferència. S'ha analitzat també el paper i la implicació de les autoritats municipals en l'assenyalament i execució de la requisita de les entitats extingides pel franquisme.

D'altra banda, l'objectiu d'aquesta fase era identificar les persones físiques (entitats, partits, sindicats i empreses) que havien estat víctimes de la requisita i quins béns els havien estat decomissats. Com veurem, s'ordenà la requisita de tot tipus de béns immobles, mobles i documentació però l'execució varià en funció d'allò que posseïen. En aquest sentit, l'apropiació dels immobles es focalitzà en una entitat, el Centre Democràtic i Progressista, que era l'única que havia inscrit la titularitat del patrimoni.

Al llarg del treball hem pogut constatar com les persones vinculades a les entitats polítiques, sindicals i culturals de Caldes foren represaliades de manera cruenta. La implicació en la vida associativa i cultural d'aquells que no fugiren a l'exili, fou castigada amb consells de guerra, empresonaments, execucions i els interminables procediments de Responsabilitats Polítiques. L'acarnissament es fa patent en l'espòli franquista que, des del començament, buscà esbardellar les estructures de la xarxa de sociabilitat i que afavorí l'enriquiment de la societat que es sentia vencedora sobre els perdedors de la guerra.

1. L'ESPOLI COM A MECANISME REPRESSIU: LEGITIMACIÓ, ESTRUCTURA I BENEFICIARIS

La requisa del patrimoni fou un mecanisme de repressió essencial en el què convergien la lògica econòmica i la repressiva, la persecució política de les persones físiques i jurídiques (entitats, partits, sindicats, empreses...) qualificades d'enemigues, estiguessin vives, exiliades, mortes o extintes. En la «justícia al revés», com l'anomenà Ramon Serrano Suñer, eren responsables dels mals soferts per la Pàtria que desembocaren en l'aixecament militar del 18 de juliol i en la subsegüent guerra. Mals que s'havien escampat per l'arrelament del republicanisme i la tradició liberal entre la ciutadania. Extirpar-ho fou la finalitat que s'utilitzà per justificar la insurrecció i iniciar la repressió indiscriminada de la població. Per tot això, els desafectes havien d'assumir les responsabilitats i sufragar els danys ocasionats amb el tot el seu patrimoni: mobles, immobles, documentació, avals, accions, dipòsits bancaris... Com resumí el decret 108 publicat el 16 de setembre de 1936, eren responsables atès que «con su actuación anterior o coetánea, directa o indirecta, han sido autores materiales o por inducción de los daños y perjuicios sufridos por el Estado y por los particulares, con motivo de la absurda resistencia sostenida contra el movimiento nacional».

Aquesta norma dictada per la Junta de Defensa Nacional era la primera «medida elemental y básica de saneamiento»¹ amb la qual s'establí qui eren els enemics, se'ls situava fora de la llei i es declarava que el seu patrimoni era propietat del *Nuevo Estado*. A partir d'aleshores el *Movimiento Nacional* treballà per perfeccionar un marc legal específic enfocat en emparar i sistematitzar la requisa patrimonial que, des de l'inici de la guerra, es venia realitzant incontroladament als territoris *alliberats*. La legitimació fou l'instrument fonamental per assegurar

---

¹ Decret 108, B. O. de la Junta de Defensa Nacional, 16/09/1936, 22, p. 1.

l'espòli, és a dir, per garantir que tot allò decomissat s'integrés al patrimoni nacional de manera perllongada, superant en el temps la pròpia dictadura franquista i arribant fins l'actualitat. I aquesta pràctica requisitòria amb finalitats repressives que inaugura el decret 108 s'eternitzà durant tres dècades. Els treballs per polir-la culminaren en la Llei de Responsabilitats Polítiques, dictada el 9 de febrer de 1939, un cop donada per finalitzada la campanya de Catalunya. L'indult de les sancions pendents no fou decretat fins el novembre de 1966. No comportà el retorn del patrimoni decomissat ni tampoc el final de l'espòli.

En la lògica mercantilista del *Movimiento* qualsevol bé era útil per aprovisionar-se de fons i, alhora, atendre els interessos dels sectors de la població que havia donat suport a l'aixecament del 18 de juliol. Com veurem, les confiscacions tingueren una intencionalitat recaptatòria. Foren una font de finançament ràpida i extraordinària destinades a sostenir l'esforç bèl·lic i, un cop finalitzat el conflicte, a liquidar les despeses de la «reconstrucció» i engruixir el patrimoni del Nou Estat. El transvasament econòmic comportà l'empobriment dels *altres*, els *desafectes* i les seues famílies, com a mesura de càstig prolongada. Un càstig que s'emmarca en la repressió indiscriminada dels vençuts entesa com l'expressió de la violència sobre la qual es cimentà la ideologia del Règim. Respon a un objectiu comú dels règims feixistes: neutralitzar qualsevol intent d'oposició política, incloent-hi l'eliminació física de la dissidència, mitjançant l'ús sistemàtic de la repressió. La repressió fou un element cohesionador amb el qual finançar la victòria del *Movimiento* a perpetuïtat. Era allò que assegurava la disciplina social i feia que tots els aparells de l'Estat complissin les seues funcions. Sobre la violència es teixiren les lleialtats al bloc vencedor que s'utilitzaren per avalar i legitimar públicament la política repressiva. En definitiva, la intervenció d'elements civils era el resultat de la pràctica d'una justícia vindicativa encobridora d'una venjança indiscriminada sota pretextos formals. Una realitat que es faria especialment punyent al món rural, on, segons explica Conxita Mir, les relacions de parentiu, veïnatge i amistat eren més fortes i facilitaren que s'incubés millor l'hàbit de la denúncia i la participació activa com a element d'integració en el nou règim.² Als pobles la repressió s'acompanyà de la recuperació de les esferes de poder per part dels antics

---

² MIR, C. (2004). «Derrota i repressió: les víctimes del franquisme als Països Catalans», a PAGÈS I BLANC, P. (dir.). *Franquisme i repressió...*, p. 35- 57. Veg. també de l'autora: «Repressió militar i societat civil a la Catalunya rural durant el franquisme», a PLECS D'HISTÒRIA LOCAL, *Un nou impuls*, 89 (2000), p. 1.395- 1.397.

mandataris locals, que no dubtaren en posar-los al servei de la institucionalització del nou ordre en el qual la violència era l'element essencial.

La venjança no es circumscriu a l'àmbit familiar de la víctima sinó que havia de repercutir sobre el conjunt de la societat que s'identificava amb els valors republicans. El càstig apuntava a l'estructura d'allò que hom anomena societat civil. A *L'espoli franquista dels ateneus catalans, 1939-1984* (L'Avenç, 2021), hem estudiat aquesta vessant de la repressió. La requisada patrimonial del moviment associatiu i obrer català constata la complexitat de la requisada, una operació sistemàtica i ben planificada que pretenia anorrear la potent xarxa de sociabilitat creada per les classes populars al marge de l'Estat i l'església des de finals del XIX. Tenia una densitat extraordinària. S'estima que, al final de la guerra civil (1936-1939), superava les 30.000 entitats entre les inscrites oficialment i les que funcionaven sense estar registrades.³ Per al *Movimiento Nacional*, aquesta xarxa era un perillós contrapoder que s'havia d'eliminar per imposar el model polític, econòmic, moral i social acord amb la ideologia feixista del nou règim. L'estrall fou irreparable. El 1966, només havia sobreviscut un miler de les més de 19.500 entitats inscrites a les comarques barcelonines durant la República.

Fins al moment, hem corroborat l'espoli de 369 propietats immobles. Eren edificis, terrenys, horts, cases, teatres, cinemes, forns populars, molins o trulls, que pertanyien a 244 entitats catalanes. D'aquestes propietats, 253 pertanyien a 147 entitats domiciliats a la província de Barcelona. De l'anàlisi de la documentació es desprèn que la usurpació permanent es centrà en els béns immobles havien estat adquirits i inscrites totalment o parcial al registre de la propietat per les associacions abans de la guerra civil, atès que els contractes de compravenda privats i públics signats durant el conflicte foren invalidats pel règim. Cal assenyalar la problemàtica per contrastar documentalment la requisada dels estatges no inscrits i dels llogats o ocupats per les entitats durant la guerra. Una dificultat que només podem perquirir en alguns casos analitzant la documentació relativa a la sostracció de béns mobles i documentals dels estatges espoliats.

Amb la funció repressiva emergeix l'atribució simbòlica de la requisada: l'afany d'eliminar els vestigis de la memòria republicana de l'esfera pública i de l'íntima,

---

³ Entre finals del XIX i 1936, s'havien inscrit legalment a Catalunya 31.771 entitats. Veg.: ARNABAT, R.; FERRÉ, X. (2017). «Evolución histórica de los Ateneos en Catalunya (1836-1936)», a HISTORIA CONTEMPORÁNEA, 55, p. 383- 420.

de la subjectivitat de les persones. No es tractava només de substituir noms de carrers, monuments, calendaris i transmutar usos dels espais. Ocupar i rebatejar els edificis espoliats escenificava l'assolament de la sociabilitat republicana, invalidava públicament els seus valors democràtics i, sobretot, aprofundia en el sentiment d'absoluta humiliació dels vençuts que ara contemplaven com els seus espais passaven a ser utilitzats en benefici de la política del partit únic i de la dictadura que havien combatut.

1.1. LEGITIMACIÓ I BENEFICIARIS

L'emissió del decret 108 citat més amunt buscava coordinar, centralitzar i regular les requisites de béns que durant aquells tres mesos de guerra havien proliferat de manera més o menys opaca i aleatòria en els territoris ocupats per l'exèrcit rebel.⁴ Fins aleshores, les confiscacions estaven caracteritzades pel descontrol absolut des de l'execució a la gestió i repartiment dels béns. Podien realitzar-les autònomament els comandaments militars, les noves autoritats governatives i les organitzacions com Falange que tenien el privilegi d'actuar per iniciativa pròpia. Existia també la variant mixta, quan els membres dels governs locals buscaven l'ajut dels falangistes per portar-les a terme. En qualsevol dels dos escenaris, l'exèrcit requeria de la col·laboració civil per identificar els objectius potencials d'un operatiu de requisita que havia de ser ràpid per ser eficient. Els primers i més fàcils de localitzar per a les tropes eren els ateneus i llocs de la sociabilitat republicana. Tenien retolades les façanes i concentraven els odis d'un part de la població que veuria i en alguns casos aprofitaria el saqueig. A més contenien un botí extraordinari: acumulaven un gran volum de béns molt variats i la documentació dels seus arxius aportava les dades de nous objectius.

La norma activà dos dels principals instruments que l'Estat franquista utilitzaria per perpetrar la repressió econòmica: la depuració de funcionaris i treballadors d'empreses concessionàries o subvencionades pels ens públics; i l'establiment

---

⁴ Coincidim amb la sistematització realitzada per Santiago Vega (*La política del miedo*, Barcelona: Crítica, 2011, p. 148-168), que diferencia tres fases en la requisita i expropiació patrimonial: la primera es tancà amb l'emissió del decret 108 i aquesta segona finalitzà amb la publicació de la Llei de Responsabilitats Polítiques el febrer de 1939.

de la sanció econòmica per penar les responsabilitats polítiques dels desafectes. L'articulat de la norma assentà els quatre paràmetres bàsics amb els quals legitimar l'espòli: identificà qui eren els considerats enemics; ordenà la requisita completa del seu patrimoni; definí quines eren les forces encarregades d'efectuar-la i els col·laboradors; i establí la destinació dels béns decomissats. «Muebles, inmuebles, efectos y documentos» eren declarats immediatament «propiedad del Estado» en concepte de pagament per les responsabilitats. A partir d'ara, la capacitat precautòria i el control de l'espòli era atorgat als generals en cap dels exèrcits d'operacions, columna i unitats, que eren lliures d'adoptar les mesures que consideressin necessàries per impedir l'ocultació o la desaparició dels béns «de aquellas personas que por su actuación fueran lógicamente responsables directos o subsidiarios, por acción o inducción, de daños y perjuicios de todas clases ocasionados directamente o como consecuencia de la oposición al triunfo del movimiento nacional» (art. 5). Quedaven a càrrec d'elaborar les relacions detallades de les persones «responsables» i els seus béns —intervinguts o no— que havien d'enviar als jutjats de Primera Instància per a que decretessin l'embargament cautelar fins que fossin depurades les responsabilitats civils o criminals (art. 6).

Els treballs per implementar i millorar el nou marc jurídic comportaren la publicació d'un seguit de disposicions. D'entre elles el Decret-llei dictat el 10 de gener de 1937,⁵ que desenvolupà els preceptes de la primera de les normes descrivint quina seria l'estructura orgànica, les etapes del procediment requisitori i l'enjudiciament posterior. N'assumí la direcció la *Comisión Central Administradora de Bienes Incautados*, el nou organisme supeditat a la Presidència de la Junta Técnica del Estado, és a dir, al control directe del quarter general de Franco. Amb una estructura radial organitzada en comissions provincials, passà a encarregar-se de la gestió, investigació i alienació de les propietats confiscades. Les tasques de l'àrea d'investigació incloïen localitzar els possibles béns dels desafectes que no s'haguessin requisat en un primer moment, inventariar els béns i elaborar els expedients de confiscació que s'enviaven al jutge d'instrucció —nomenat per la Comissió Provincial pertinent— que havia de dirimir la responsabilitat civil dels inculpatos que variava en funció del tipus de qualificació: afectes, desafectes o dubtosos. Mentre s'incoaven les causes, el patrimoni decomissat quedava sota la custòdia dels administradors provisionals designats per la Comissió de referència

---

⁵ BOE, 11/01/1937, 83, p. 82-84.

«cualesquiera persona, con preferencia funcionarios públicos, sean civiles o militares» (art. 4, ap. c).

Prèvia autorització expressa de la Junta Tècnica, la Comissió taxava els béns decomissats per procedir a la seva alienació o estimar la seva cessió que fou adjudicada habitualment a funcionaris, militars o civils afins al *Movimiento*. El producte d'aquests negociats, el de les sancions judicials establertes en metàl·lic i el conjunt de dipòsits, avals i diners requisats, era ingressat en els comptes de la *Caja General de Depósitos* de les delegacions d'Hisenda a disposició de la Comissió. Segons el decret-llei, tant aquests fons com els béns immobles haurien de destinar-se a «los fines estatales de resarcimiento que procedan o a los que acuerde el presidente de la Junta Técnica del Estado».⁶ La requisita era una font d'ingressos inestimable per sostenir la maquinària bèl·lica i engruixir el patrimoni de l'Estat naixent.

Els treballs per legitimar l'espòli culminaren amb l'emissió el 9 de febrer de 1939 de la llei de Responsabilitats Polítiques publicada al BOE del dia 13.⁷ L'Estat franquista havia perfilat una jurisdicció penal especial, d'excepció, que s'eternitzarà fins l'indult general de les sancions publicat el novembre de 1966,⁸ tres dècades després de la publicació del primer decret. La llei era el zenit del procés de legitimació de l'ús sistemàtic de la practica requisitòria i les sancions econòmiques amb finalitats purament repressives. Al costat de la jurisdicció militar, el codi penal i tot el catàleg de disposicions depuratives de la dictadura, la llei anava a destacar pel seu abast i per la seua aplicació arbitrària i indiscriminada, com aclaria el preàmbul, havia de servir per «liquidar las culpas». Els enemics potencials eren persones físiques i jurídiques, vives, mortes o extintes, que diferenciava en dos grups. Aquelles que entre l'1 d'octubre de 1934 i el 18 de juliol de 1936, «contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España». I les que, a partir del 18 de juliol «se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave» (art. 1). Aquesta retroactivitat per l'enjudiciament que es remetia a l'octubre del

---

⁶ *Ibidem*.

⁷ BOE, 13/02/1939, 44, p. 824- 847.

⁸ *Decreto 2824/1966, de 10 de noviembre, de indulto para extinción definitiva de responsabilidades políticas*. BOE, 12/11/1966, 271, p. 14.218- 14.219.

1934, és una de les característiques que defineixen la llei i la diferència de la legislació anterior. Un tret que corrobora la intencionalitat última: castigar de manera exemplar la dissidència política i eliminar qualsevol possible subversió per implementar el ferri control social que havia de garantir la continuïtat del nou règim.

Amb la llei s'activà un nou òrgan gestor, encapçalat pel Tribunal Nacional de Responsabilitats Polítiques, que perfeccionà el funcionament de la infraestructura que heretava. Com l'anterior, quedà subordinat a la vicepresidència del Govern i s'organitzà de manera centralitzada desplegant-se en 19 tribunals regionals ubicats a les capitals de província més els radicats a Ceuta, Melilla i Guinea. Cadascun rebé la documentació acumulada per les antigues comissions i prosseguiren la instrucció dels expedients oberts. El Tribunal Nacional disposava a més de la Jefatura Superior Administrativa de Responsabilidades Políticas, la branca que assumí les tasques de gestió, investigació i inventariat que derivaven de l'administració del patrimoni requisat, de les sancions imposades pels tribunals, dels negociats sobre els béns i dels censos de responsables.

Val a dir que qualsevol condemna per responsabilitats polítiques comportava una sanció econòmica que era imprescriptible i oscil·lava, segons l'arbitri dels tribunals, entre el pagament d'una quantitat a la pèrdua total del patrimoni de l'encausat. Uns béns que eren embargats cautelarment amb l'apertura de l'expedient i quedaven retinguts fins al dictat de la sentència, encara que acabés sobreseïment i durant els anys s'allargués el procés judicial. Si l'incriminat estava exiliat o havia mort abans o durant la instrucció, la sanció s'aplicava amb càrrec hereditari sobre el patrimoni familiar. Només s'exceptuava la part dels hereus que demostrassin haver prestat distingits serveis al *Movimiento* o haguessin manifestat l'adhesió pública. En tots els casos, les sancions econòmiques eren complementàries de la resta de penes imposades pels tribunals de responsabilitats que podien ser restrictives de l'activitat (inhabilitació absoluta o especial) i de la llibertat de residència («extrañamiento. Relegación a nuestras posesiones africanas. Confinamiento. Destierro»), així com de les dictades pels tribunals militars i el *Tribunal Especial de Represión de la Masonería y el Comunismo* a partir de març de març de 1940.⁹ Les condemnes del TERMC podien arribar fins la reclusió major

---

⁹ *Ley de 1 de marzo de 1940 sobre Represión de la Masonería y el Comunismo*, BOE 02/03/1940, 62, p. 1.537-1.539.

(30 anys) per als suposats delictes greus de maçoneria. Tots els processats, sense exempció, foren sotmesos als processos de responsabilitats polítiques atès que eren els tribunals d'aquesta jurisdicció els que ostentaven la potestat de dictar la corresponent sanció econòmica, fet que corrobora la imbricació d'ambdues jurisdiccions especials de repressió.

El nou aparell interconnectava diferents ministeris, en especial, els de Governació, Justícia, Exèrcit i Hisenda, que, a més de tenir representants en els organismes rectors, actuaren conjuntament en àrees concretes. L'Exèrcit no aconseguí concretar l'aspiració de mantenir el control absolut de la jurisdicció especial però sí dels organismes claus, el Tribunal Nacional i els territorials, així com dels jutjats instructors de responsabilitats que seguiren aplicant el codi de justícia militar. En canvi, l'execució dels embargaments i les diligències relacionades amb les sancions econòmiques requeia en els jutjats especials civils, dependents del ministeri de Justícia que aplicava, òbviament, el codi civil. La deriva de la jurisdicció d'excepció cap al ordenament civil quedà sancionada amb la reforma de la llei el febrer de 1942.¹⁰ La justícia ordinària, amb els seus jutjats d'instrucció i de primera instància, assumia en exclusiva les competències per instruir les causes de responsabilitats polítiques i executar les sentències derivades. En certa mesura, els tribunals ordinaris esdevenien *de facto* tribunals especials.

S'iniciava una significativa remodelació de l'estructura que havia de contrarestar la ineficàcia d'un aparell saturat davant l'entrada massiva de causes i la consegüent acumulació de patrimoni per gestionar. Segons els informes dels tribunals regionals, en aquells dos anys tan sols s'havien resolt el 16% dels gairebé 230.000 expedients incoats. A Catalunya, el Tribunal Regional de Barcelona format pels tres jutjats de la ciutat comtal i els de Girona, Lleida i Tarragona, havia tramitat 23.907 expedients fins el setembre de 1941, dels quals 14.000 estaven pendents d'iniciar-se.¹¹ Les xifres són eloqüents del col·lapse d'un organis-

---

¹⁰ *Ley de 19 de febrero de 1942 sobre reforma de la de Responsabilidades Políticas*. BOE, 07/03/1942, 66, p. 1.646-1.653

¹¹ Dades a partir de la informació subministrada pels tribunals regionals (AGA, PG, C: 4022. Presidencia) recollida als quadres elaborats per ÁLVARO DUEÑAS, M. (2006). «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, p. 146; 265 (quadre 6); 267 (quadre 8); 274 (quadre 10).

me subjugat a dues directrius polítiques del govern franquista: inculpar al major nombre possible de responsables polítics per accentuar l'exemplaritat del càstig i depurar-los amb la màxima celeritat. Uns propòsits inabastables que s'entretreixien amb la necessitat de seguir drenant aquella font de recursos extraordinària amb la qual sufragar el deute de la guerra i engruixir el patrimoni estatal. Unes accions que el règim encabia en el relat polític amb el subterfugi de la «reconstrucció nacional» i que sobretot utilitzà per justificar la necessitat de l'aixecament de juliol: la immensa magnitud de responsables feia imperativa la croada per salvar la Pàtria.¹²

Amb la remodelació es suprimí la Jefatura Superior Administrativa de Responsabilidades i les seues funcions foren traspassades als ministeris de Justícia i d'Hisenda. El Registro Central de Responsables Políticos de la Jefatura fou incorporat, en forma de secció especial, al Registro General de Antecedentes Penales del ministeri de Justícia. Hisenda, mitjançant la Dirección General de Propiedades del Estado, passà a encarregar-se de l'inventari de propietats requisades i de la gestió i alienació dels béns. Alhora, continuà administrant els dipòsits de la Cuenta Especial que progressivament foren transferits a la Caja General de Depósitos de la Intervención General. En aquest compte s'havien acumulat els dipòsits des del 1936, corresponents, d'una banda, als diners de les sancions, penalitzacions i despeses de tramitació i recursos de tercers afectats per les sentències. D'altra, al metàl·lic de la requisita (valors, efectiu i avals) i l'obtingut amb els negociats sobre el patrimoni embargat (arrendaments, alienacions, reformes constructives, permutes, partions, etc.). Uns negociats que s'efectuaven mentre es seguia el procediment judicial i/o un cop dictada la sentència, atès que «todos los bienes inmuebles que sean susceptibles de producir algún rendimiento se pondrán inmediatamente en arriendo o explotación si no le están, exceptuándose tan solo aquellas en que se disponga i autorice otra cosa por la Dirección General de Propiedades».¹³ El procés de transferència culminà el 20 d'agost de 1942 amb l'entrega a la Intervención General dels més de trenta-dos milions i mig de pessetes «en

---

¹² BOX, Z. (2010). *España, año cero. La construcción simbólica del franquismo*. Madrid: Alianza.

¹³ *Instrucción Provisional para el cumplimiento de lo dispuesto en la Ley de reforma... en cuanto afecta al Ministerio de Hacienda, sobre incautación de bienes de partidos declarados fuera de la Ley*. BOE, 164, 13/06/1942, p. 5.721- 5.730.

metálico, valores y efectos»¹⁴ que havia acumulat la Jefatura Superior Administrativa, majoritàriament procedents de les antigues Comissions.

És significatiu que, el 1942, Hisenda passés a administrar aquest compte, el compte especial de desbloqueig on, com veurem més avant anaren a parar els dipòsits bancaris bloquejats de titulars desafectes, i de la gestió i inventariat del patrimoni immoble requisat. Definitivament, el domini sobre el gruix del producte de l'espòli era ara del ministeri encarregat de coordinar, dirigir i regular l'administració i recaptació de l'Estat. L'espòli deixava enrere qualsevol llast de la guerra i s'integrava definitivament en el patrimoni nacional per ser tractat com la resta de béns i gravàmens estatals.

1.2. L'ORGANITZACIÓ DE L'ESPÒLI A CALDES

El diumenge 29 de gener de 1939, cap a les vuit del matí, ocupaven la vila les tropes del Cos d'Exèrcit Italià que comandava el general Gastone Gambarà.¹⁵ El Cos encarregat de conquerir el Vallès, estava integrat per soldats del Corpo de Truppe Volontaire i unitats regulars marroquines dirigides per comanaments espanyols. La vespra, després de la presa de Sabadell, Castellar del Vallès, Palau-solità i Sentmenat, es dirigiren cap a Caldes però trobaren la resistència d'un grup de soldats del Vè Cos d'Exèrcit de Líster a la zona calderina de les Serres. Segons els estudis consultats tractaven de volar el pont de la carretera de Sentmenat sobre la riera del poble. El ràpid resultat de l'enfrontament, desproporcionat pel que fa als contingents, fou la mort de vint soldats republicans i cap baixa entre els naci-

---

¹⁴ ÁLVARO DUEÑAS (2006: 158).

¹⁵ Per la seva actuació durant la guerra, fou condecorat amb l'Ordine Militare di Savoia i l'ascens a general de brigada. Després de la II Guerra Mundial fou empresonat per crims de guerra contra els presoners dels camps de concentració de Liubliana i la cruel repressió sobre partisans i civils en la Iugoslàvia ocupada. Cal afegir que el general Gambarà, el maig de 1940, signà l'acord com a ambaixador italià a Madrid amb el ministre d'Afers Exteriors espanyol, Juan Luis Beigdeber, pel qual Espanya havia de pagar 5.000 milions de lires italianes per l'ajuda militar rebuda durant la guerra que ascendia a més de 8.300 milions.

onals.¹⁶ Aconseguiren però retardar l'entrada franquista a la població. Unes hores que foren vitals per les persones que tractaven d'abandonar el municipi i escapar de la més que previsible repressió. Hores en què tement els danys es penjaren llençols blancs en alguns balcons de la plaça. El de la Casa de la Vila, fou col·locat per ordre del darrer alcalde republicà, Salvador Masats Giol, poc abans dels fets protagonitzats per soldats en retirada que acabaren amb un incendi a l'edifici. Gràcies a la ràpida actuació dels veïns i dels treballadors municipals, sortosament només afectà mobiliari, fusteria i documentació.¹⁷

Els soldats marroquins foren els primers en accedir a la població pel pont de Sentmenat. Per controlar-la es quedà el batalló 509, manat pel capità José Aligué Chiloeches, que procedí a ocupar l'Ajuntament per fer oficial el canvi de règim mentre la resta de tropes seguí en direcció a altres localitats. Dos dies després, Aligué, la màxima autoritat militar, convocava deu calderins a l'Ajuntament per constituir la Comissió Gestora Municipal que hauria de «regular el funcionamiento de la vida local».¹⁸ Segons la normativa franquista vigent, aprovada pel bàndol sollevat l'octubre de 1936, els caps militars tenien la potestat de nomenar a les gestores municipals, una atribució que tenia l'objectiu de facilitar el control de les localitats conquerides. Havien de formar-les amb «los mayores contribuyentes» de la localitat que preferiblement fossin de «tendencias afines a la causa nacional»; amb aquells hòmens que, per les seves activitats o per la seva rellevància personal, «puedan estimarse como de leal o imprescindible cooperación»; i amb els membres d'agrupacions «afectas al movimiento salvador de España».¹⁹

Els convocats per integrar la primera corporació municipal de postguerra foren: Isidre Anglí Palaudarias, designat 1r alcalde gestor; Bonaventura Magrans Mestres, 2n alcalde gestor; Isidre Safont Junyer, 3r alcalde gestor; Demetri Escayola Samsó, 4t alcalde gestor; i Llorenç Ventura Falgar, Climent Miró Badia,

---

¹⁶ BARCELÓ, M.; CANYAMERES, M.; DÉMARET, J. M.; RICART, M; VELA, A.; VILLANUEVA, J. (2008). *Caldes de Montbui 1936-1939. Entre la il·lusió i el dol. Revolució i guerra civil*. Barcelona: PAM, Ajuntament de Caldes, p. 288-290

¹⁷ BARCELÓ *et al.* (2008: 288-292).

¹⁸ Sessió del 02/02/1939, Actes del ple municipal, 1939, Arxiu Històric Municipal de Caldes de Montbui.

¹⁹ *Instrucciones... de la Ley de 1 de octubre último*. BOE, 06/10/1936, 2, p. 7-8.

Ramón Solà Vilartimó, Ferran Rodamilans Rosàs, Norbert Sindreu Masipó i Segimon Riera Pedragosa, els sis nomenats regidors. Tots estaven vinculats a la dreta calderina. Solà i Escayola pertanyien a les famílies potentades de Caldes, els seus cognoms apareixen entre els quaranta-quatre majors contribuents el 1886 i el 1910, segons les relacions de tributants que tenien dret a l'elecció de compromissaris per al nomenament de senadors.²⁰ Isidre Anglí, veterà dirigent de la Lliga local, fou regidor representant a les dretes locals durant l'època republicana, entre l'abril de 1931 i juliol del 1936. Amb la destitució dels regidors d'esquerres posterior als fets d'octubre de 1934, ostentà el càrrec d'alcalde governatiu fins la restitució del consistori després de la victòria electoral del Front d'Esquerres. Tornava a ocupar el càrrec que, com el d'alcalde segon, estaven «reservados para los perseguidos por las hordas marxistas».²¹

Davant dels convocats hi era l'alcalde «saliente», Salvador Masats. Hi assistí, detingut, per oficialitzar el traspàs de poders verificant l'arqueo de caixa: «veintiocho mil trescientas cincuenta y ocho pesetas con novena y un céntimos, todo en moneda ilegítima del Gobierno Rojo, a más el arqueo adicional que se señala en nota aparte y que se encuentra archivada en caja».²² Cal destacar que Masats era militant de la Unió de Rabassaires local, membre del Sindicat Agrícola i Caixa Rural (1917) i soci del Centre Democràtic i Progressista (1865), entitat de la que renuncià ser elegit vicepresident en l'assemblea general del 20 de gener de 1935. S'incorporà al consistori en representació dels rabassaires en plena guerra, el maig de 1938. Era nomenat alcalde el 17 de gener del 1939, per substituir Josep Tura Casas (CNT) que deixava el càrrec per incorporar-se a files. A 12 dies de l'ocupació, davant l'avanç franquista, els regidors optaren per triar una persona que no hagués tingut cap implicació durant els primers mesos de guerra, quan el poble visqué els esdeveniments més sagnants. Algú a qui els franquistes no poguessin exigir-li responsabilitats i pogués efectuar el traspàs de poders sense incidents. Erraren el vaticini. En aquells moments era inconcebible preveure que en la lògica repressiva del nou règim, tothom era suspecte de culpabilitat. En finalitzar

---

²⁰ Relacions elaborades pel consistori i recollides a les actes de la sessió del 06/01/1886, presidida per l'alcalde Pere Duran, i la sessió del 27/12/1910, presidida per l'alcalde Josep Torrents. Actes del ple municipal. Arxiu Històric Municipal de Caldes de Montbui.

²¹ Sessió del 02/02/1939, Actes del ple, *op. cit.*

²² Sessió del 31/01/1939, Actes del ple, *op. cit.*

l'acte a l'ajuntament, Masats fou traslladat a la caserna militar de Granollers i, uns dies després, a la presó Model de Barcelona. L'any 1940, arribà la sentència del procediment judicial militar (l'anomenat «sumaríssim») pel qual fou condemnat a quinze anys de presó. Fou alliberat al cap de dos anys i mig, malalt, gràcies als avals de mossèn Ramon Giralt i del notari Carlos Montalbán, posteriorment alcalde del municipi.²³

Al dos dies de la convocatòria, la Comissió Gestora celebrà la primera reunió executiva amb «la alegría que experimentan por la liberación salvadora de nuestro inmortal Caudillo [...] reaccionando con los juramentos de prestar los más desinteresados sacrificios en el Servicio de Dios, de España y de nuestro Caudillo Franco». Els acords d'aquell 2 de febrer del 1939 anaven a assentar les bases de la depuració dels desafectes i serien transcendents per al futur del patrimoni requisat. El primer: cessar tota la plantilla de treballadors municipals. Fins que es depuressin responsabilitats no podrien reingressar al seu lloc de treball. En cap cas es reincorporaria als substituïts dels funcionaris «perseguidos, destituidos, jubilados, ausentes temporales o separados durante el periodo de dominación roja».²⁴ En segon lloc, acordaven per unanimitat «la incautación y confiscación de los bienes muebles e inmuebles de todas las Entidades políticas, sindicales y recreativas, encuadradas en el llamado “Frente Popular”, y de los particulares que han abandonado sus bienes, como presuntos responsables por la actuación en el periodo anarco-sindicalista». Persones que, com aclaria la nota al marge, «han huido en el momento de la victoriosa entrada de las Tropas de Liberación».²⁵

La Comisión de Responsabilidades y Orden Público anava a ser l'organisme municipal encarregat d'efectuar i vigilar les requisés, inventariar els béns decomissats i precintar els accessos als immobles intervinguts. Segons l'acta del ple, les tasques es portarien a terme en col·laboració amb la delegació local de FET y de las JONS, i serien notificades a l'alcaldia de forma regular i detallada. Significativament, la formaven les mateixes persones que integraven la Comissió de Governació: l'alcalde gestor, Isidre Anglís; l'alcalde tercer, Isidre Safont; i el regidor, Se-

---

²³ Expedient del sumaríssim de Masats, núm. de causa 711, Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (ATMTT).

²⁴ Sessió del 02/02/1939, Actes del ple, *op. cit.*

²⁵ *Ibidem.*

gimon Riera. L'alcalde també presidiria les altres quatre comissions creades per gestionar l'ajuntament i el municipi: Obres Públiques, Auxili Social i Beneficència, Proveïments i Transports. Anglí es posicionà així en el vèrtex d'aquesta estructura de poder, fortament jerarquitzada, amb la qual havien de «regular el funcionamiento de la vida local» i, encara que en un primer moment hagués de rendir comptes davant del cap militar, fou el màxim responsable civil de les accions derivades de la persecució i requisada de desafectes.

La Comissió de Responsabilitats s'articulà en juntes delegades per atendre cadascuna de les àrees que li havien estat encarregades. La Delegació Gestora de Depuració de Responsabilitats Civils, posteriorment anomenada Junta Local de Recuperación e Incautación segons els documents consultats, fou creada el 9 de febrer, coincidint amb el dia que el nou Estat promulgava la llei de Responsabilitats Polítiques. Segons l'acta, des d'aquell moment assumí la depuració de la plantilla municipal per resoldre urgentment quins treballadors podrien ser reincorporats després de la instrucció dels casos. No eren foren els únics expedients «testificals» que hagué de realitzar, també n'incoà «contra las familias indeseables, para la expulsión indefinida de este término o castigo que corresponda» que comportà la investigació sobre les seves propietats. Per fer-ho amb la major celeritat, el ple acordà nomenar secretari a Julian Amela Fabregat, «para la actuación exclusiva de estos expedientes».²⁶ Un mes després ja tenien els primer resultats. Eren cessats dotze treballadors municipals de diferents departaments i escalafons: auxiliars de secretaria, administratius, encarregats de la neteja, vigilats i guardes, mestres, enterrador, etc. Eren expulsats «con la pérdida de todos los derechos inherentes al cargo, por ser de desconfianza política para tener acceso a cualquier empleo municipal, toda vez que se han justificado ser hostiles al Glorioso Movimiento Nacional».²⁷

La Junta Local de Recuperación e Incautación s'encarregà també d'executar les confiscacions patrimonials, de custodiar els béns decomissats —incloent-hi els provinents de les requisades dirigides per la Comissió des del 2 de febrer—, i d'informar als jutjats especials de Responsabilitats Polítiques. Cal destacar la tasca d'investigació que realitzà sobre les persones físiques i jurídiques desafectes de

---

²⁶ Sessions del 09/02 i 16/02 de 1939, Actes del ple, *op. cit.*

²⁷ Sessió del 16/03/1939, Actes del ple, *op. cit.*

Caldes, a partir de la qual elaborà els informes per als diferents òrgans de l'aparell repressiu, entre ells: jutjats militars, tribunal depurador de Mataró, jutjats instructors de Responsabilitats, Delegación Especial para Información de Residentes en Territorio Liberado del Ministeri d'Ordre Públic, comissions classificadores de presoners, comissions depuradores de Instrucción Pública, etc. L'alt nivell d'eficiència de la Comissió anava més enllà de l'obligació de complir amb la legalitat franquista en matèria repressiva que tenien les noves autoritats i probablement fou motivada per la implicació personal de l'equip gestor del municipi, en particular del seu alcalde. Per calibrar-ho ens podem fixar en dues dades que apel·len als resultats i que destaquen al municipi entre localitats d'una densitat de població semblant. Fins al moment, hem localitzat més de 180 procediments judicials militars i 28 expedients de responsabilitats polítiques incoats contra 53 persones domiciliades a Caldes de les quals 47 ja havien estat processades als jutjats militars. Entre aquests darrers expedients estaria l'instruït contra el Centre Democràtic i Progressista que no s'ha pogut consultar, malgrat estar indexat als anys noranta dintre del fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona que custodia l'Arxiu Central de l'Audiència Provincial de Barcelona, es desconeix on es troba actualment.

Els comunicats de la Junta Local es detallaven, a més de les dades personals, familiars i laborals de les persones desafectes: els seus antecedents polítics; si havia mort durant la guerra; si estava exiliat, empresonat, a un camp de treball o de concentració; quins béns patrimonials tenia l'inculpat i la seva família susceptibles de ser embargades. Per exemple, l'11 d'abril comunicaven al general en cap de la VI Regió Militar, al governador civil i al president de la Comisión de Incorporación Industrial i Mercantil de la requisita de documents, mobles i immoble del Centre Democràtic i Progressista «foco de todas las fechorías rojo-separatistas» els quals havia cedit en ús a l'Auxili Social. El mateix dia assabentaven al general en cap que la Junta no havia confiscat encara els béns mobles i finques rústiques i urbanes d'Eduard Ragasol «cabecilla anarco-sindicalista, exdiputado a Cortes y de triste memoria [...], fugitivo al extranjero», per «la permanencia guardadora de su madre [...], residente en ésta y pensionista [...], ocupa y usufructúa los bienes del heredero en rebeldía. Pretende la pensión, cosa que de momento se le ha denegado». En la carta signada per l'alcalde i president de la Junta, Isidre Anglí, asseguraven que la requisita es faria en breu i els béns inventariats passarien a ser administrats per la Junta tal com acabà succeint el 24 de juliol segons l'acta de requisita que enviaren a l'autoritat militar. Tots aquests documents s'integraren,

com a prova de càrrega en els expedients instruïts contra els encartats pel Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques. Segons es desprèn de la documentació que hem consultat fins al moment, alguns d'aquests expedients estigueren oberts fins la publicació l'indult general decretat a finals de 1966.²⁸ Tant les sancions econòmiques imposades pel tribunal com les rendes derivades del lloguer dels béns decomissats foren ingressades regularment en el compte especial de la Junta Superior Administrativa de Responsabilitats Polítiques que, a partir del 1942, passà a ser assimilat per la Caixa General de Dipòsits del ministeri d'Hisenda.²⁹

El 23 de febrer era constituïda una nova junta que quedà a càrrec de la requisada del patrimoni documental. La Junta Delegada para la Recuperación de Documentos estava integrada per sis homes, l'alcalde Anglís, al capdavant amb el càrrec de president, Jaume Griman Olivé, com a secretari, i Ferran Rodamilans Rosàs, Vicent Puigmartí Aguilar, Marcial Aragay Brucart i Josep Miró Badia, fent les funcions de vocals. Segons es recull a l'acta del ple l'òrgan hauria de «recuperar documentos, papeles, etc., así como los que constituyan el Tesoro Artístico Nacional».³⁰ El consistori complia amb l'ordre de «recuperar» els documents que es trobessin durant els registres dels arxius, biblioteques i domicilis dels desafectes per transferir-los posteriorment a l'Oficina de Barcelona de la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos (DERD) que operava a la ciutat des del 26 de gener, el dia de l'ocupació militar. La DERD era l'organisme que la Junta Técnica del Estado creà per decret el 26 d'abril de 1938, per a que efectués la requisada, custodia, classificació i buidatge del material documental decomissat a entitats, institucions i persones considerades enemigues. El decomís de la documentació tenia una funció essencial per a la repressió atès que amb l'escorcoll i la requisada de documents es buscava identificar, amb la major celeritat possible i per

---

²⁸ Decreto 2.824/ 1966, de 10 de noviembre, *op. cit.*

²⁹ Sobre els documents citats veg.: la requisada del Centre (n'aprofundirem a l'apartat corresponent del treball), a l'expedient de Responsabilitats Polítiques, C. 198, 1936-1939, Arxiu Històric de Caldes; els referents al registre i decomís del patrimoni d'Eduard Rargasol Sarrà —indexat amb el nom «Rargasol Sarrià» a l'arxiu—, exp. núm. 29, lligall 12, fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, Arxiu Central de l'Audiència Provincial de Barcelona (ACAPB).

³⁰ Sessió del 23/02/1939, Actes del ple, *op. cit.*

poder processar-les, al màxim nombre de persones i entitats «hostiles y desafectas al Movimiento». Al decret s'assenyalava expressament que l'actuació de l'organisme estava subordinada a les autoritats militar de les poblacions alliberades. El personal de la Delegación era l'encarregat d'efectuar els escorcolls, resguardar el material requisat i recollir el que entreguessin, després de les requises, «los mandos militares y [...] elementos auxiliares de vanguardia y ocupación». Mentre treballaven podien clausurar i precintar els locals i oficines que s'anaven a requisar. I comptaria amb «las cooperaciones que sean precisas y que [...] deberán prestarle las Autoridades, funcionarios, entidades y particulares».³¹

Segons aquesta norma, la Junta Delegada para la Recuperación de Documentos de Caldes tenia l'obligació d'enviar la documentació decomissada a la DERD, ja fos a través de l'ajuntament o de l'autoritat militar de zona. Desconeguem el volum i la tipologia del material requisat però sabem que es produí com es desprèn dels comunicats enviats per l'Ajuntament inclosos als expedients de Responsabilitats Polítiques com el ja citat del Centre Democràtic i Progressista. No podem descartar que alguns dels documents més importants de les associacions republicanes (l·listat de socis, llibres d'actes, expedients, carnets i fitxes) s'ocultessin en domicilis particulars abans de l'ocupació del municipi per impedir que caiguessin en mans de les autoritats franquistes, que fossin cremats o que, un cop requisats per la Junta, passessin a ser atesorats persones significades del règim. Siga com siga, fou en aquell moment quan desaparegueren els fons documentals de les entitats republicanes i, fins al moment, no hem localitzat cap document que acrediti la realització d'una transferència per part de la Junta Delegada o de l'ajuntament a la DERD als fons de la secretaria d'aquest organisme ni entre la documentació administrativa generada per l'Oficina de Barcelona. Això no implica que no es realitzés. Malgrat el protocol hi hagueren enviaments de documentació i operatius d'escorcoll que no quedaren registrats en els diferents dispositius de control de la requisita que establí l'organisme. Un exemple el trobem en els operatius realitzats per l'Oficina de la DERD de Barcelona entre el 28 de gener i el 7 de juny de 1939, darrer dia d'escorcolls que quedà anotat al seu llibre d'assentaments, un dels tres dispositius de control. Com hem estudiat, la DERD n'havia previst 1.960 abans d'ocupar la ciutat dels quals, segons el llibre, en rea-

---

³¹ *Decreto de creación de la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos*, BOE, 27 d'abril de 1938, 553, p. 6.986- 6.987.

litzà 1.688 que foren inscrits en entrades individuals i múltiples, però es calcula que podrien haver arribat a més de 1.800.³²

Si la documentació fou enviada en una remesa de saques conjuntes des de Sabadell o Barcelona podria haver estat identificada amb aquest origen o que durant el procés de buidat de dades fos disgregada en expedients de productors diversos. Per entendre-ho cal tenir present l'enorme volum de patrimoni documental sostret a Catalunya, el procés de manipulació i gestió dels documents, i la immensitat de la destrucció posterior. S'estima que a Catalunya foren requisades entre 150 i 160 tones de documentació que foren traslladades a la seu de la DERD, el Colegio de San Ambrosio de Salamanca, l'actual Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Segons Josep Cruanyes, s'hauria destruït el 90% d'aquest volum.³³ Només s'emmagatzemà allò del que se'n podien extreure dades importants per a la repressió, en especial noms i referències personals dels *desafectes* al règim. La resta fou considerada inútil i destruïda, convertida en pasta de paper, venuda o transferida a arxius i biblioteques. De fet, cap l'any 1995, el Centre Democràtic i Progressista rebé el llibre d'actes del Montepío (1918-1939), la societat de socors mutus de l'entitat, en un paquet postal sense cap nota adjunta remès per la Biblioteca Provincial de Burgos, de titularitat estatal.

---

³² *Libro de Registro de la DNSD, Delegación Nacional de Servicios Documentales*. Barcelona: 22 de gener a 7 de juny de 1939. CDMH, Recuperación de Documentos, Secretaría-Oficina Barcelona, C. 46, Exp. 1. La quantificació i buidatge de dades així com anàlisi dels registres efectuats per la DERD, s'ha publicat a MORAN GIMENO, N. (2021). *L'espòli franquista del ateneus catalans (1939-1984)*. Barcelona: L'Avenç, p. 52-62. Respecte a les estimacions mencionades cal afegir que Miguel Ángel Jaramillo, exdirector de l'Arxiu General de la Guerra Civil, l'actual CDMH, els quantifica en 1.681, mentre que els arxivers catalans de l'equip d'especialistes de la Generalitat encarregat del procés de restitució, situa la xifra al voltant de 1.800. BERNAL, A.; CASADEMONT, M.; MAYANS, A. (2003). *La documentació catalana a Salamanca: l'estat de la qüestió, 1936- 2003*. Girona: Arxivers de Catalunya, Dept. Cultura de la Generalitat de Catalunya, p. 11.

³³ Entre d'altres autors hi coincideixen: BERNAL *et al.* (2003: 16) i ; CRUANYES TOR, J. (2003). *Els papers de Salamanca. L'espòliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, p. 372. Per aprofundir sobre la destrucció i disgregació del material documental veg. l'estudi de Cruanyes citat, p. 248- 254, 315- 319, 340- 344.

La informació obtinguda a partir del buidatge d'aquest material fou d'un valor inestimable per les noves autoritats i els òrgans de l'aparell repressiu. D'una banda, s'utilitzaren per elaborar 3.190.000 fitxes personals d'antecedents polítics que actualment es conserven a Salamanca. D'altra, nodriren la Causa General, el procés d'investigació instruït pel Ministeri Fiscal sobre la «dominación roja en España» que portà a l'apertura de nombrosos procediments judicials. I per últim, serví per redactar els informes que la DERD i la seua successora, la Delegación Nacional de Servicios Documentales, envià als tribunals de les jurisdiccions especials, als organismes repressius i empreses afins a la dictadura. El Tribunal Especial para la Represión de la Masonería y el Comunismo, fou un d'ells. Des de que inicià l'activitat el 1940 fins ser rellevat en 1964 pel Tribunal de Orden Público, executà al voltant de 60.000 processos judicials, xifra que evidencia la magnitud de la tasca repressora del Règim i la rellevància del conjunt documental espoliat per portar-la a terme.

El 10% útil, allò que es decidí emmagatzemar a Salamanca, es conservà sense seguir cap criteri arxivístic. En els lligalls s'aprecia la disgregació dels fons, s'observa la manipulació constant i un aparent desordre general. Tot el material documental requisat a Catalunya que es custodia al CDMH hauria d'haver estat restituit a la Generalitat en aplicació de la Llei 21/2005. Fins al moment, no s'ha completat la transferència.

2. LA REQUISA DELS COMPTES «IMPROTEGIBLES»

En paral·lel a l'espoli del patrimoni immoble i moble de les entitats s'efectuà, orquestrada per la Hisenda del Movimiento, la requisita de dipòsits bancaris de les persones físiques i jurídiques tipificades d'enemigues. Més endavant veurem com aquests comptes foren desafectats de les transferències als ministeris que ordenà el nou estat a partir del setembre de 1939. És a dir, conformen una part del patrimoni espoliat que mai es subrogà de l'erari i, des del començament, quedà controlat pel Ministeri d'Hisenda. Per entendre com es gestà ens hem de remuntar a l'inici de la guerra. Com ja hem apuntat, la requisita el patrimoni dels enemics fou una font d'ingressos extraordinaris que majoritàriament i en inici es destinaren a sostenir l'esforç bèl·lic. La guerra no és circumscrigué només al camp de batalla sinó que es jugà en múltiples fronts entre ells l'econòmic i en especial el monetari. El govern del bàndol sollevant definí una política econòmica «d'excepció» amb criteris absolutament intervencionistes que s'inspirà en els paràmetres de l'economia totalitària adoptats pel feixisme italià i el nacionalsocialisme alemany. Amb una voluntat de domini de caràcter militar, la Junta de Defensa Nacional i la seva successora la Junta Técnica del Estado —a partir d'octubre del 36, coincidint amb la comandància única de Franco—, exerciren un control centralitzat de tots els recursos i activitats que tractaren d'enfocar en un únic objectiu: guanyar la guerra. Aquesta perspectiva ens permet aprofundir en la interpretació dels aspectes de l'espoli patrimonial i més concretament de la requisita dels dipòsits bancaris. Factors que estan imbricats amb la planificació de la repressió sobre els sectors de la societat considerats hostils al Movimiento, amb la qual finançar l'enriquiment a curt i llarg termini de l'Estat franquista i dels seus afins.

L'economia de guerra fou conjuminada pels militars insurrectes i justificada pels economies falangistes. Entre ells Higinio París Eguilaz, membre de la Junta Tècnica i autor d'un programa econòmic per a Falange publicat el 1938 en el qual argumentà que l'increment de la despesa pública causat per la guerra només es podria sustentar traspasant una part de la riquesa nacional a l'Estat: «por medio de impuestos extraordinarios, de la apropiación coactiva de una parte de los bie-

nes patrimonials (requisa temporal de edificis, mitjans de transport, etc.) i de aportacions voluntàries se limita la participació del sector privat en la Renta Nacional, transfirint-se la diferència al Estat». El 1942, Vicente Gay sostenia que «en la Hacienda de guerra, la economía del Estado extiende de tal manera su radio de acción sobre las economías particulares que, en cierto sentido, las incorpora, formando un conjunto en el cual esas economías particulares quedan como un mínimo de propiedad limitada y de personalidad nominal sin otro valor que el puramente instrumental dependiente del Estado». I lloava l'economia del nazisme alemany en considerar-la un model a seguir: «el Estado interviene en todo el proceso económico, desde la producción hasta el consumo, regulándolo al determinar los precios; organiza la producción conforme a planes sindicales; suprime la libertad de Trabajo y subordina toda la economía a la política».³⁴ L'economia de guerra havia posat els basaments de la política econòmica dirigista i intervencionista del primer franquisme que es prolongà durant la postguerra.

L'inici d'aquesta ofensiva es gestà durant la tardor del 1936. El govern de Burgos trencà la unitat monetària al novembre: declarava la nul·litat de la pesseta posada en circulació pel Banc d'Espanya des del 18 de juliol i ordenava el segellat dels bitllets en circulació al territori ocupat amb la inscripció «Estado Español-Burgos». La divisió de la pesseta en legítima i il·legítim fou un «arma de guerra efecacíssima» com reconeixeria el govern franquista, tant defensiva com ofensiva, atès que havia forçat «con todas sus consecuencias, los precios y la velocidad monetaria de la zona enemiga» i havia salvaguardat alhora el «país frente a la inflación marxista», segons el preàmbul de la llei de desbloqueig publicada el desembre de 1939, paraules atribuïdes a José Larraz, el primer ministre d'Economia franquista.³⁵ L'operació responia a una estratègia que tenia diversos objectius: enfonsar la cotització de la moneda republicana als mercats internacionals de canvi de divisa per anular possibles reclams de deute un cop finalitzada la guerra;

---

³⁴ PARÍS EGUILAZ (1938: 195); GAY (1942: 119-120), cit. a MARTORELL, M. i COMÍN, F. (2008). «La Hacienda de guerra franquista», a FUENTES QUINTANA, E. i COMÍN COMÍN, F. (dir. i coord.) (2008). *Economía y economistas españoles en la guerra civil*, vol. I. Barcelona: Academia de Ciencias Morales y Políticas, Círculo de Lectores- Galaxia Gutenberg, p. 902-903.

³⁵ *Ley de 7 de diciembre de 1939, reguladora del desbloqueo*. BOE, 11/12/39, 345, p. 6.948.

paralitzar la capacitat adquisitiva i de finançament del Govern Republicà; i augmentar la inflació, desbaratar els preus en el territori enemic i provocar el consegüent augment de la pobresa entre la població civil.

En paral·lel la Junta Tècnica activà un mecanisme interventor amb una doble finalitat. D'una banda, protegir els interessos legítims dels creditors «afectes» que podien trobar-se amb crèdits impagats si els deutors decidien aprofitar la conjuntura per eludir les seues obligacions. D'altra, efectuar la requisita immediata de les quantitats endeutades pels creditors «desafectes» a mesura que anaren venent els terminis de pagament. El 3 de maig de 1937, fou dictada l'Ordre d'intervenció dels crèdits civils i mercantils de persones que estiguessin domiciliats en la zona republicana.³⁶ El primer article aclaria que també eren considerats crèdits els «depósitos de metálico, saldos de cuentas corrientes de metálico o valores y los saldos de las sucursales a favor de sus centrales o de otras sucursales». Per poder accedir als dipòsits, les persones físiques i jurídiques dels territoris alliberats havien de fer una declaració jurada davant les *Comisiones Provinciales de Incautación de Bienes* que procedia a qualificar políticament als creditors i adoptar una d'aquestes mesures: l'embargament dels crèdits si eren considerats responsables polítics; aixecar la intervenció si n'estaven exempts; ordenar l'ingrés dels imports en un compte especial al Banc d'Espanya, si no podien establir els antecedents polítics i eren considerats dubtosos. En aquest darrer supòsit, remetien l'expedient a la Comissió Central per ser avaluat que, si estimava la responsabilitat, tornava l'expedient a la Comissió Provincial per a que executés l'embargament. En la resta de casos, elevava un informe a la Junta Tècnica de l'Estat per a que resolgués, acord que era inapel·lable. Les quantitats en metàl·lic, igual que les procedents de l'alienació de béns mobles i immobles, eren ingressades en el compte especial a disposició de la *Comisión Central Administradora de Bienes Incautados por el Estado*.

L'ordre citada fou una de les primeres mesures per sistematitzar i centralitzar el decomís que realitzaven les autoritats militars al territori ocupat. La llei marcial vigent havia deixat en mans de l'autoritat militar el control de tots els poders i, per tant, la capacitat d'intervenir en els béns dels ciutadans sota la seva jurisdicció

---

³⁶ BOE, 05/05/1937, 197, p. 1.266-1.267.

si així ho requeria la situació bèl·lica.³⁷ Però el bloqueig de comptes no estigué només vinculat a l'aparell encarregat de la requisita patrimonial dels qualificats com enemics polítics. A mesura que avançà la guerra el bloqueig afectà indiscriminadament els comptes actius en zona republicana. La Junta Tècnica emeté una sèrie de disposicions des del 1937 entre les quals destaca l'ordre del 3 d'abril de 1938 que decretava el bloqueig dels «saldos de cuenta corriente y depósitos de ahorro, constituidos en cualquier Establecimiento de crédito de los Municipios que se liberen [...] por la cantidad que exceda de la cifra correspondiente al 18 de julio de 1936». La tasca culminà en la llei anomenada «de bloqueig», titulada al BOE «de suspensión de determinadas obligaciones de pago de dinero nacidas bajo el dominio enemigo», dictada el 13 d'octubre de 1938.³⁸ A partir d'ara eren bloquejats tots els comptes que, independentment de la data d'apertura, pertanyessin a organismes republicans, sindicats marxistes o anarquistes i partits del Front Popular, així com a qualsevol titular «notoriamente caracterizado como copartícipe de la gestión pública del enemigo» (art. 3). Eren invalidats cautelarament les obligacions i transacció sobre l'actiu i el passiu així com els reintegrament en efectiu que s'haguessin efectuat en moneda republicana des del 18 de juliol de 1936.

La premissa que motivava la norma no era altra que postergar la unificació monetària i el problema dels comptes bancaris bloquejats fins al final de la guerra quan, segons les encertades previsions del departament d'Hisenda, el valor de la pesseta republicana ja hauria tocat fons. L'aixecament del bloqueig dels dipòsits arribà el 7 de desembre de 1939,³⁹ amb l'emissió de la llei reguladora del desbloqueig que es desplegaria en dos tempos, primer es depreciarien tots els comptes bancaris del territori republicà per després dirimir quins titulars podrien recupe-

---

³⁷ Queipo de Llano dictà el ban ordenant la requisita de béns de tot tipus l'11 de setembre de 1936 (ABC, ed. de Sevilla, 13/09/1936, p. 10). El general Ponte y Manso de Zúñiga, dictà la mesura per l'Aragó el 19 de febrer de 1937. Del 18 de gener és el ban del general Benjumea Rey per a les Balears, amb el què l'organisme militar encarregat de la requisita decomissà crèdits per valor de 13 milions de pessetes. En traspassaren set a la Comisión Provincial de Incautación de Bienes el juny de 1938, coincidint amb la dissolució de l'ens i la transferència de competències. Veg. ÁLVARO DUEÑAS (2006: 71-84).

³⁸ BOE, 20/10/1938, 112, p. 1.903-1.905.

³⁹ *Ley de 7 de diciembre de 1939*, op. cit.

rar els estalvis. A la vegada, definia dos grups de titulars que exclosos de l'accés als seus comptes atès que seguirien bloquejats indefinidament. Aquests titulars de comptes «improtegibles» eren: els «organismos militares, civiles, corporativos, paraestatales y similares de la Administración marxista»; i les persones físiques i jurídiques que, des de l'1 de gener de 1937, «hubiesen sido proveedores al enemigo de armamento, sustancias explosivas o importadores de vehículos y camiones». Segons la norma, els imports acumulats en aquests dipòsits, entre els quals hi havia els d'ateneus, partits polítics, entitats i sindicats, dirigents polítics i els adscrits al Govern republicà, serien transferits a un compte denominat «desbloqueo de improtegibles». Aquest compte especial s'obriria en cadascuna de les entitats bancàries i estaria disponible exclusivament per a la Comisaria General de Desbloqueo, l'organisme del Ministeri d'Hisenda encarregat de gestionar les operacions de devaluació i transferència fins que fou suprimit el 27 d'octubre de 1943. És a dir, els diners acumulats quedaven a disposició d'Hisenda que, recordem, també controlava el compte especial de responsabilitats polítiques des de la reforma de 1942.

Tots els imports acumulats en aquests comptes foren valorats en funció dels percentatges que establia la llei de desbloqueig, «una escala regresiva en el transcurso del tiempo» que ajustava els imports a l'augment exponencial de la inflació durant la guerra. En definitiva, establien un sistema de depreciació per etapes que aplicava un coeficient reductor per depreciar la moneda republicana. D'aquesta manera es reconeixia el 90% del valor nominal dels comptes bancaris que s'havien obert entre el 19 de juliol i el 31 d'octubre de 1936. A partir d'aquella data totes les quantitats ingressades s'anaven devaluant fins al punt que tan sols admetien un 5% del valor dels dipòsits efectuats després de l'1 de gener de 1939.

En el *Resumen provisional sobre la evolución de la Hacienda desde el 18 de julio de 1936 hasta el presente*, l'autoria del qual s'ha atribuït al ministre Larraz, es destacava la «magnitud del bloqueo bancario» tal com reflectien les dades aportades pel Banc d'Espanya. Fins aleshores, els comptes bloquejats acumulaven 9.000 dels milions de pessetes «rojas», dels quals 3.000 eren de comptes oberts per titulars «improtegibles». Advertia que les quantitats augmentarien atès que entre els 6.000 milions dels comptes per revisar «existen improtegibles por suma creciente».⁴⁰ Com ha estudiat Daniel Vallès dels milions de pessetes republicanes

---

⁴⁰ BOE, 04/08/1940, 217, p. 5.409- 5.414.

que finalment foren bloquejats a l'Estat, gairebé 782 foren imputats a 11.549 titulars declarats «improtegitables» de manera permanent.⁴¹

Arrel de la circular ministerial del 12 de gener de 1942, les entitats bancàries enviaren les darreres relacions que precisaven les quantitats dels comptes en peseta bloquejada «roja» i l'equivalència en pesseta «nacional», és a dir un cop devaluada als percentatges establerts a la llei. El buidatge de les relacions dels comptes «improtegitables» a Catalunya ens permet corroborar que foren bloquejats més de 94 milions de pessetes que es transformaren en 17.702.903'17 efectives o «nacionals».⁴² Moltes de les sucursals on estaven dipositats eren d'entitats bancàries encara actives, com ara Banesto, la Caixa de Pensions, Banc de Sabadell, Banc d'Espanya, Banc Bilbao Vizcaya. Entitats que certifiquen la requisita i transferència al compte especial de l'Estat franquista. Dels comptes bloquejats a Catalunya, 975 pertanyien a entitats. Hi tenien estalviades 30.144.720 pessetes «roges» que es convertiren en 8.032.651'37 pessetes «efectives». En quan a la tipologia d'aquestes associacions: 233 eren ateneus i associacions de socors mutus, 225 cooperatives (de consum, de producció, habitatge, educatives) i 503 entitats de tipologia sindical (agrària, de professionals).

Dels més de 94 milions de pessetes republicanes que foren bloquejats a Catalunya, gairebé 85, el 90,43%, estaven dipositats en comptes oberts a la demarcació de Barcelona. La depreciació marcada amb la llei de desbloqueig els reduí a 15.454.875'03 pessetes. Cal destacar que més de 65 milions eren comptes «improtegitables» en entitats bancàries domiciliades a la ciutat de Barcelona que es transformaren en 11.102.307 pessetes. D'aquests comptes bancaris, 158 eren d'associacions, ateneus, cooperatives i sindicats que acumulaven 13.162.867'36 pessetes republicanes que foren devaluades a 3.397.238'63 pessetes efectives.

Fins al moment, l'anàlisi dels fons custodiats a l'AGA, Arxiu Central del Ministeri d'Hisenda i Funció Pública, Arxiu Històric del Banc d'Espanya i Arxiu

---

⁴¹ VALLÈS MUÑO, D. (2015). «La restitución de bienes incautados a organizaciones sindicales y partidos políticos durante el franquismo. Un análisis jurídico», a HISTORIA, TRABAJO Y SOCIEDAD, 6, p. 73.

⁴² El material documental que hem utilitzat està agrupat en fons diversos custodiats a l'Arxiu General de l'Administració (AGA) i l'Arxiu Central del Ministeri d'Hisenda i Funció Pública (endavant ACMH).

Central de l'Audiència Provincial de Barcelona, ens ha permès identificar els següent comptes de persones físiques i jurídiques domiciliades a Caldes titulars «improtegitables»:

TITULAR	ENTITAT BANCÀRIA	PTES. BLOQUEJADES	PTES. «EFFECTIVES»
Eduard Ragasol Sarrà	B. Urquijo	1.385,40	693,47
Avel·lí Subirana Duran	C.P. Vejez y Ahorros	30,84	251,27
Centre Democràtic i Progressista	C.P. Vejez y Ahorros	626,93	626,93
Junta Administrativa de la Casa del Poble	B. Hispano Colonial	15.000	4.324,80
Menjador Popular Infantil	C.P. Vejez y Ahorros	2.329	502,90
Ram de la Construcció, Secció Rajolers [La Constructora]	C.P. Vejez y Ahorros	20.001,20	4.330,90
Ram de la Construcció, Secció Rajolers [La Constructora]	C.P. Vejez y Ahorros	16.089,94	2.508,99
Sind. Agrícola i Caixa Rural	B. de España	55.900,79	—
Unió Metal·lúrgica de Caldes	C.P. Vejez y Ahorros	264,78	17,90

Tots els comptes foren oberts en sucursals de les entitats bancàries mencionades que estaven localitzades al municipi, a excepció del pertanyent a Eduard Ragasol que s'obrí a la sucursal de Barcelona del banc Urquijo. Entre aquests dipòsits hi consten dos a nom de la Secció Administrativa de la Propietat Urbana de Sant Feliu, un d'ells identificat com «Sant Feliu de Caldas de Montbuy»:

TITULAR	ENTITAT BANCÀRIA	PTES. BLOQUEJADES	PTES. «EFFECTIVES»
Secció Administrativa de la Propietat Urbana de Sant Feliu de Caldes	C.P. Vejez y Ahorros	26.594,51	2.659,40
Secció Administrativa de la Propietat Urbana de Sant Feliu de Codines	C.P. Vejez y Ahorros	40.000	4.000

Les seccions administratives de la propietat urbana eren comissions que funcionaven, a partir de l'ordre del Govern l'abril de 1937, als municipis de més de 1.500 habitants i depenien directament dels ajuntaments. En concret, s'encarregaven «d'atendre, transitòriament, tot el referent al cobrament de lloguers i a la realització de les obres de reparació, conservació i millora que siguin indispensables» (art. 4). A més, la norma citada establí que les seccions havien d'obrir un compte a les poblacions on hi haguessin establiments bancaris o d'estalvi —en aquest cas Caldes—, per ingressar els productes de les recaptacions i abonar les despeses pròpies (art. 10).⁴³ Molt probablement, obeint aquesta normativa hauria funcionat una secció similar a Caldes durant la guerra que, entre d'altres, hauria assumit la gestió de les finques rurals i urbanes municipalitzades la tardor del 1936. Per proveir-se, aquest ens disposaria, com el de Sant Feliu, d'un compte en alguna de les sucursals del municipi que fins ara no hem pogut localitzar. Per fer-ho cal seguir aprofundint en l'anàlisi de la documentació administrativa del consistori calderí republicà i així com els documents dels fons que hem considerat prioritaris que estan custodiats a l'AGA i als arxius del Ministeri d'Hisenda i del Banc d'Espanya ja citats, tasca que abordarem en segona fase del treball.

En la relació d'«improtegibles» que aportem hi consta un compte del Menjador Popular Infantil. L'estudi de la documentació primària i secundària ens indica

⁴³ Ordre núm. 48, del 9 de gener, DOGC, 09/04/1937, 99, p. 82. Veg. també: *Decret de municipalització de la propietat urbana*, DOGC, 18/06/1937, 109, p. 994-997. Al respecte de la gestió de les seccions, consulteu els articles de Francesc Roca: «El Decret de municipalització de la propietat urbana de l'11 de juny del 1937 i la nova economia urbana», a RECERQUES, 2, (1972), p. 223-228; «Política del sòl urbà a Catalunya (1936-1938)», a CUADERNOS DE ECONOMÍA, vol. 8, 3, (1980), p. 499-531.

que el fou una iniciativa vinculada amb l'assistència humanitària del consistori calderí que funcionà els darrers mesos de guerra. De moment no hem localitzat documents administratius que corroboren la seva activitat anterior a l'entrada de les tropes franquistes entre els pressupostos municipals, partides, rebuts i actes del ple que es conserven a l'Arxiu Històric de Caldes. Sí hi consta una carta enviada al consistori l'agost de 1938 pel reconegut periodista Eugeni Duch Salvat, resident a Caldes durant la guerra, en la què remarca la conveniència d'habilitar el Menjador Popular Infantil al municipi. Segurament la proposta fou recollida atès el compromís de Duch amb l'organització al municipi d'activitats recaptatòries destinades a l'ajut humanitari. Un any abans, com es recull a l'acta del ple del 8 de juny de 1937, els regidors havien aprovat «una oferta de la Banda Municipal de Barcelona [que] ha fet a l'Ajuntament per mitjà del periodista Duch Salvat, respecte a la celebració d'un festival Municipal a càrrec de l'esmentada entitat, i organitzar-lo i patrocinar-lo l'Ajuntament a benefici dels hospitals de sang de Catalunya i Creu Roja». El concert que es feu l'1 de juliol a la plaça Robert. Òbviament, el compromís de Duch fou utilitzat com a càrrega inculpatòria pel règim. Segons l'informe de l'alcalde Anglí, Duch era «un constante agitador de los extremistas que demostró estar identificado con el régimen marxista organizando actos y festivales a beneficio del Socorro Rojo Internacional y para el triunfo del Frente Popular».⁴⁴

Per trobar un altre indicatiu de la seva activitat hem de buscar entre les operacions realitzades l'any 1943 per la Delegació Local de l'Auxilio Social que l'ajuntament controla mensualment. En el capítol d'ingressos es resumeixen diferents conceptes. El mes de juny, a més de l'ingrés de 1.706,70 pessetes, resultat del saldo del mes anterior, els rebuts cobrats i les col·lectes, s'especificà que el menjador infantil era de primera categoria i s'havia obert el 12 de gener de 1939. Això que en principi pot interpretar-se com una errada en la notació, ens assenyala que el Menjador Popular funcionava abans del 29 de gener, dia de l'ocupació franquista del municipi. Això concorda amb l'existència del compte bloquejat al seu nom i el percentatge de més del 78% amb que fou devaluat. Un dipòsit que, molt probablement, era la suma d'aportacions del consistori, subscripcions i recaptés popu-

---

⁴⁴ Els documents i acta citats es conserven a l'Arxiu Històric de Caldes, veg. també la nota sobre Eugeni Duch a BARCELÓ *et al.* (2008: 195).

lars que, segons els percentatges establerts a la llei de desbloqueig citada, s'haurien ingressat al compte entre agost de 1938 i gener de 1939.

Per últim s'ha de fer menció als comptes corrents d'entitats calderines: la Casa del Poble de l'agrupació socialista (1931) adscrita al PSUC; la Secció de Rajolers del Sindicat d'Obrers i Paletes «La Constructora» (1936), adherit a la UGT, que apareix als inventaris amb el nom «Ram de la Construcció»; la Unió Metal·lúrgica de Caldes vinculada a la CNT local (1936); l'ateneu Centre Democràtic i Progressista; i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural. En les properes pàgines veurem com els seus estatges socials precintats per la Junta Local de Recuperación després de ser alliberada la població. L'escorcoll comportà el decomís de béns mobles i documentals de tot tipus de les entitats, atès que eren arrendatàries dels estatges. L'excepció fou el Centre Democràtic, l'única entitat que havia comprat i inscrit la titularitat dels seus immobles, en la qual l'espòli patrimonial fou total i intensiu, amb un marcat propòsit de perpetuació.

3. LES TRANSFERÈNCIES DEL PATRIMONI REQUISAT A LES ASSOCIACIONS REPUBLICANES

La jurisdicció especial de Responsabilitats Polítiques fou el marc per acomplir l'espòli general del patrimoni dels enemics i la base per redistribuir-lo entre els organismes de l'Estat franquista. Com hem vist, els béns del moviment associatiu i obrer requisats foren declarats propietat del Nuevo Estado el qual hi emplaçà, més o menys aviat, les delegacions dels seus organismes. Els grans beneficiats serien l'església i FET y de las JONS, el Partit Únic des d'abril de 1937,⁴⁵ que dirigí la Delegación Nacional de Sindicatos (DNS) i el ministeri de Treball fins al final de la dictadura. L'església obtingué la cessió i inclús la donació gratuïta de molts edificis per emplaçar-hi espais de culte, menjadors, cinemes parroquials i centres catequístics.

En principi, el gruix del patrimoni requisat, les retribucions obtingudes per la seua explotació i el recaptat pel pagament de sancions que s'acumulava a la Cuenta Especial, es posà a disposició de l'Instituto de Crédito para la Reconstrucción Nacional creat a les acaballes de la guerra amb l'objectiu de facilitar crèdits a institucions locals, empreses i particulars «afectos al Movimiento Nacional» amb els quals afrontar la reparació de les infraestructures i edificis destruïts «como consecuencia directa de la guerra o de la actuación marxista» (art. 2, 1a).⁴⁶ Però com assenyala Manuel Álvaro, la realitat dista del recollit al paper i l'organisme no rebé ni el patrimoni dels sindicats dissolts, ni el de les cooperatives d'habitatge vinculades a entitats prohibides, ni els milions procedents de les sancions que estaven en poder de la jurisdicció especial.⁴⁷ El govern n'havia decidit una altra destinació, en especial per al patrimoni requisat a les entitats.

---

⁴⁵ BOE, 20/04/1937, 182, p. 1.033-1.034.

⁴⁶ Llei de 16 de març de 1939, de creació de l'ens: BOE, 22/03/1939, 81, 1.642-1.643.

⁴⁷ ÁLVARO DUEÑAS (2006: 154-155).

L'Estat acordà el repartiment per donar sortida a l'ingent volum d'edificis requisats la tardor de 1939 que, en part, quedà sancionat en les dues lleis del dia 23 de setembre.⁴⁸ Amb una transferia les cooperatives d'habitatge de les entitats extintes a l'Instituto Nacional de la Vivienda (INV) que aniria polint amb normes posteriors. Amb l'altra, anomenada «sobre bienes de los antiguos sindicatos marxistas y anarquistas», feia efectiu el traspàs a la DNS, el sindicat vertical falangista, del patrimoni de sindicats i entitats adherides al dissolt moviment obrer. En menor mesura i a partir de la seua activació l'octubre de 1939, el Instituto Nacional de Colonización adquirí algunes de les propietats rurals pertanyents als extints sindicats, centres i cooperatives agrícoles. Cal afegir que ambdós Instituts estaven tutelats pel Movimiento però enquadrats en diferents ministeris. El primer, en Organización y Acción Sindical fins que el 1957 fou supeditat al ministeri de Treball. El segon, juntament amb la Dirección General de Regiones Devastadas, depenia del ministeri d'Agricultura i podia requerir l'ajut de l'INV per edificar habitatges i dotacions (biblioteques, cinemes, etc.) als pobles que construï.⁴⁹

El Partit Únic aconseguí apropiar-se de la majoria dels immobles que sovint ocupava des del moment de l'alliberament. Fins i tot abans de que l'Estat legitimés les transferències dels locals, Falange ja hi tenia allotjades les seues delegacions locals i comarcals, les seus del Frente de Juventudes, de l'Auxilio Social o la Sección Femenina. Però fou mitjançant la llei de 23 de setembre de 1939 com homologà l'apropiació definitiva dels béns de les entitats extintes que pogué vincular d'alguna manera al moviment obrer, sindical o «separatista», lligam amb el qual asseguraria, com veurem, el traspàs a la Delegación Nacional de Sindicatos.

---

⁴⁸ BOE, 12/10/1939, 281, p. 5.643-5.645 i 5.728, respectivament.

⁴⁹ Decret de creació de Colonización, de 18 d'octubre, al BOE, 27/10/1939, 300, p. 6.016-6.019. Entre els estudis publicats sobre l'organisme: BARCIELA, Carlos (2008). «Las reformas agrarias de los nacionales: propuestas y realizaciones», a FUENTES QUINTANA, E. i COMÍN COMÍN, F. (dir. i coord.). *Economía y economistas españoles...*, vol. I, p. 475-501. ALAGÓN LASTE, José María (2021). *Los pueblos de colonización en la cuenca del Ebro: planificación territorial y urbanística*. Huesca: Diputación de Huesca. CABEZA GONZÁLEZ, Manuel (2020). *Les Barraques: un poblado de colonización en Aldaia: las fincas Huerto de Melchor y Huerto de Magallón*. Aldaia [Valencia]: Ajuntament d'Aldaia. CALZADA PÉREZ, Manuel; REDAELLI, Gaia (Dir. i Coord.) (2006). *Pueblos de Colonización III: Ebro, Duero, Norte y Levante*. Córdoba: Fund. Arquitectura Contemporánea, Col. Itinerarios de Arquitectura, 03.

Segons el preàmbul de la llei, aquests béns requisats «no pueden ser destinados a ningún fin más propio que el de construir el patrimonio de aquellos otros que [...] han de constituir la base de la futura organización económica nacional».⁵⁰

La norma no preveia la immensa quantitat de béns que reclamaria la DNS. Inicialment, el procés de cessió quedà en mans de FET y de las JONS. El patrimoni era atorgar al Partit Únic que, a través de la seua Delegación Nacional de Administración, traspassava les propietats directament a l'organització sindical. A la vegada, la llei consignà que la resta d'organismes implicats en l'apropiació dels béns (Jefatura Superior Administrativa de Responsabilidades Políticas; delegacions provincials, comarcals i locals de FET y de las JONS; exèrcit i autoritats locals) dipositessin en un màxim de quinze dies les relacions inventariades i taxades en les oficines de la DNS. S'habilitaven cinc dies més per fer el mateix amb tot allò requisat amb posterioritat al 23 de setembre.

Sis mesos més tard el col·lapse d'aquesta primera estructura era tan evident com l'ambició de FET. Per calibrar la magnitud i la rellevància de la transferència que s'estava realitzant ens podem fixar en la xifra del primer traspàs efectuat l'estiu de 1940. El president del Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas, Enrique Suñer Ordóñez, i el delegado Nacional de Sindicatos, Gerardo Salvador Merino, signaven les primeres actes d'entrega amb les quals la DNS adquirí un total de 379 finques i immobles d'associacions extintes domiciliades arreu de l'Estat.⁵¹

És per això que aquell mateix estiu es començà a gestar la Comisión Calificadora de Bienes Sindicales Marxistas, un nou organisme interministerial que resultaria crucial per determinar el destí dels béns espoliats com veurem en els casos dels edificis requisats a dues entitats calderines: el Centre Democràtic i Progressis-

---

⁵⁰ *Ley de 23 de septiembre de 1939 sobre bienes de los antiguos sindicatos...*, BOE, 286, 12/10/1939, p. 5.728.

⁵¹ ÁLVARO DUEÑAS, Manuel (2012). «La incautación de bienes en el origen y legitimación del estado franquista», a DE DIOS, S.; INFANTE, J.; ROBLEDO, R.; TORIJANO, E. (coords.). *Historia de la Propiedad. La expropiación. VII Encuentro Interdisciplinar, Salamanca, 15-17 de septiembre de 2010*. Salamanca: Univ. Salamanca, p. 435.

ta i el Sindicat Agrícola. L'ens fou activat per decret el 14 desembre de 1940.⁵² Al igual que les dues jurisdiccions especials de repressió esmentades fou supeditat a la Presidència del Govern. Hi tindrien representants els ministeris d'Agricultura, Justícia, Hisenda i Indústria i Comerç, la Jefatura Superior Administrativa de Responsabilidades Políticas i de la Delegación Nacional de Sindicatos que ocupà el secretariat. El propòsit central era un: resoldre quins béns serien traspassats al Sindicat Vertical d'entre la vertiginosa quantitat que reclamava i, habitualment, ocupava des del final de la guerra. Es tractava doncs de discernir quins pertanyien a «organizaciones sindicales o agrupaciones de carácter obrerista vinculadas o apoyadas en las citadas organizaciones» a partir dels expedients de petició de cessió que preparava la mateixa DNS. Segons les deliberacions de l'organisme durant la preparació del reglament del decret, la feina de la Comissió es resumien en dos tasques. En primer lloc, solucionar «cuantas dudas y dificultades pueda ofrecer en la práctica la aplicación de la Ley». En segon, *qualificar* les entitats espoliades en diferents tipologies que justificuessin el traspàs: «sindicales, marxistas, anarquistas o separatistas», «obreristas»; i «vinculadas o agrupadas en las citadas organizaciones».⁵³ La tipificació permetria corroborar allò que consignava la llei de 23 de setembre i aconseguien avalar oficialment la cessió a la DNS a través d'un procediment tècnic. Del conjunt del patrimoni a transferir (mobles, immobles, avals, comptes d'estalvi i corrents) només quedaren exclosos els dipòsits en entitats bancàries i caixes de seguretat que estaven «afectats» per la normativa de bloqueig bancari que hem descrit a l'apartat anterior.⁵⁴ En definitiva, la Comisión era l'única que podia aprovar la condició de béns marxistes i per tant donar llum verda a la Delegación Nacional de Sindicatos per reinscriure els béns al seu nom en els registre de la propietat; o bé denegar-ho si considerava insuficients els informes que l'acreditaven com a propietat sindical marxista. Cal assenyalar que el

---

⁵² Decret de 14 de desembre de 1940 «Reglamento de la Ley de 23 de septiembre...», BOE, 22/12/1940, 357, 8.774-8.775. Per aprofundir en el funcionament de la CCBSM, veg. MORAN GIMENO (2021: 70-73)

⁵³ Art. 1 del decret de 14 de desembre de 1940, *ob. cit.*, i sessió de l'11/11/1940 del Llibre d'Actes núm. 1 de la CCBSM. *Actas de la Comisión Calificadora de Bienes Sindicales Marxistas* (10 vol.), 18/10/1940-29/04/1959, Arxiu Central del Ministeri de Treball i Economia Social (en endavant ACMITES).

⁵⁴ Art. 11 del decret de 14 de desembre i sessió del 06/11/40 del Llibre d'Actes núm. 1.

decret aclaria que el procés no s'entorpiria en cap cas la feina dels registradors de la propietat que tenien l'ordre d'inscriure «de oficio» a favor del Sindicat Vertical tots els immobles que haguessin inscrit les organitzacions dissoltes en els llibres de Registre abans del 18 de juliol del 1936.⁵⁵

De la documentació analitzada es desprèn que en els seus acords la Comisió podia: denegar la cessió; nomenar una ponència per estudiar cada cas; sol·licitar l'ampliació de l'expedient amb informació probatòria sobre la titularitat dels béns o el caràcter polític i sindical de l'entitat extinta; o aprovar la demanda de la DNS. Si resolïa a favor, la Delegación Nacional de Sindicatos procedia a inscriure la titularitat dels béns en els registres de la propietat utilitzant l'acord emès per la Comissió Calificadora com a títol de certificació.

Un cop registrat, la Delegación Nacional de Sindicatos podia decidir-ne l'ús i la destinació. En alguns edificis emplaçaren les oficines locals i comarcals de las Centrales Nacional-Sindicalistas (CNS), seus de les seues Obres Sindicals i de las Hermandades de Labradores y Ganaderos, Hogares del Productor, cofraries i cambres agràries locals... La resta, els mobles i immobles que considerà inútils, foren venuts, subhastats, donats o cedits a tercers (ajuntaments, entitats bancàries, privats). Els negocis proliferaren a partir dels anys seixanta. Afectaren sobretot els immobles amb càrregues hipotecàries i als locals més deteriorats pel pas del temps i la descurança. Sovint per realitzar la venda adduïen la «mala» ubicació dels edificis, no fer-ne cap ús o estar clausurats durant anys. Seguint la lògica mercantilista del règim, d'aquests béns se'n podia traure algun rèdit. Sovint el seu valor es limità a l'import de les càrregues o als costos notariais. Fou d'aquesta manera com alguns espais dels extints ateneus foren adquirits per les autoritats municipals. Quedava a mercè de la seua benevolència la destinació dels locals a usos socials o si eren convertits definitivament en dotacions municipals (magatzems, garatges, dipòsits...). Quedava també al seu criteri autoritzar als antics propietaris a tornar a utilitzar els seus estatges.

---

⁵⁵ Art. 12 del decret de 14 de desembre i sessió de l'11/11/1940 del Llibre d'Actes núm. 1.

3.1. PERPETUACIÓ DE L'ESPOLI

Segons una de les relacions elaborades pel Servei Jurídic de la DNS, fins 1943 havien gestionat 650 fulls declaratoris de immobles d'entitats que havien estat requisats a la província de Barcelona, 51 a la de Lleida, 12 a la de Girona i 177 a la de Tarragona. Feien un total de 890 béns ocupats a Catalunya que representaven gairebé el 35% de les 2.558 declarades a tot l'Estat fins aleshores. Segons informaven, cap dels immobles encara no s'havia inscrit a nom de l'organització sindical i la Comisió Calificadora de Bienes Sindicales Marxistas només els havia confirmat la cessió de set dels béns de la demarcació de Tarragona.⁵⁶

Per saber quantes propietats foren traspassades definitivament a la DNS després dels procediments instruïts per la Comisió i quantes en conservava al final de la dictadura, ens hem de fixar en l'inventari elaborat per l'Asociación Institucional de Servicios Socioprofesionales (AISS).⁵⁷ Aquest organisme interministerial fou creat per decret el 1978 per encarregar-se de la liquidació del Movimiento i realitzar l'auditoria dels béns que havien acumulat. Segons aquestes relacions la DNS havia aconseguit la titularitat de 177 propietats a Catalunya de les quals 81, el 46%, estaven emplaçades a la província de Barcelona. Arribat el 1978, la DNS assegurava que només retenia 76 d'aquests 177 béns immobles. Per tant, 101 havien estat venuts, subhastats, cedits o donats a tercers al llarg de la dictadura, un final que destaca especialment entre el patrimoni espoliat de les províncies de Barcelona i Tarragona.

Si ens fixem en les dades de la província de Barcelona que detalla l'inventari, la DNS havia posseït 132 propietats fins el 1978 de les quals, 70, més de la meitat, havien «causado baja». Els 62 béns restants que posseïa havien estat entre els adquirits per compra, expropiació o permuta (23), donats «fundamentalmente por Ayuntamientos, Diputaciones, etc» (16) i transferits «en virtud de la Ley 23-9-39 (Incautación)» (23). Aquest conjunt d'immobles foren taxades en 1.794.619.000 pessetes de l'època dels quals gairebé 193 milions corresponien a les 23 finques provinents de l'espòli. És a dir, segons els inventaris, la Delegación s'havia després de 58 estatges, el que representava el 83% de les 81 propietats que havien estat

---

⁵⁶ ACMITES, C: 1.941, 19.9870.

⁵⁷ *Inventario de Patrimonio inmobiliario de la A.I.S.S.*, 1978, ACMITES.

decomissades a entitats catalanes al final de la guerra, a través de diversos negociats: 24 per vendes (inclou subhastes); 20 mitjançant cessions i donacions; i 14 foren baixa «por otras causas» entre elles per permutes. Els ajuntaments destaquen entre els beneficiaris d'aquest negociats n'adquiriren 28 immobles, 12 per donació i 16 per compra. A diferència del que ocorre a les comarques tarragonines, únicament 10 propietats passaren a mans de las Hermandades de Labradores y Ganaderos, majoritàriament per donacions i cessions d'ús condicionades, cessions no suposaven canvis en la titularitat dels béns.

Un cop finalitzada l'auditoria del patrimoni acumulat pel Movimiento, l'Estat efectuà la transferència dels béns als diferents ministeris seguint les orientacions de l'AISS. Així, el Ministeri de Treball esdevingué l'hereu dels béns de l'extingida DNS. Segons l'inventari esmentat, entre el patrimoni es trobaven 301 propietats arreu de l'Estat que provenien de la requisada. El 14%, 42, estaven ubicades en les províncies catalanes; les 23 ja mencionades de Barcelona més les 13 de Tarragona, 3 de Lleida i 3 de Girona. Recalquem un fet, segons les relacions no atresorava cap bé localitzat a les capitals de província catalanes que provingués directament de les cessions per aplicació de la llei del 23 de setembre del 39. L'estudi de la documentació ens indica que els béns requisats per Falange en aquestes ciutats mai foren cedits a la DNS encara que en fes ús. L'Estat franquista no se'n desprengué, continuà ostentant la possessió. L'afavorí el sòlid aparell judicial i administratiu que havia construït per assegurar l'espòli, la forta repressió dels vençuts i l'elaboració d'una legislació extremadament coercitiva que dificultà que les associacions sobrevisquessin la dictadura.

Com venim explicant, aquestes no foren les úniques transferències que es realitzaren entre els diferents organismes del règim. Unes operacions que dificulten la identificació, anàlisi i quantificació de les propietats espòliades al moviment associatiu català, objectius que han centrat bona part de la nostra recerca aquests darrers anys. Fins ara hem corroborat que a Catalunya foren requisades, com a mínim, 369 propietats immobles. Eren edificis, terrenys, horts, cases, teatres, cinemes, forns populars, molins o trulls, que pertanyien a 244 associacions de tipologies diverses. Entre aquestes propietats, 253, més del 68%, estaven ubicades a les comarques barcelonines i pertanyien a 147 entitats que les havien adquirit, principalment, gràcies als recaptos i les subscripcions populars. Entre els immobles de la demarcació de Barcelona en trobem 37, al voltant del 15%, que havien estat inscrits per 14 associacions amb seu a la ciutat comtal. Gairebé tots havien estat requisats per FET y de las JONS en col·laboració amb l'exèrcit però la gran majoria

ria quedaren fora del traspàs consignat per la llei de 23 de setembre i foren cedits a altres organismes franquistes (l'INV, Ministerio de Educación Nacional, exèrcit...). Els edificis de la ciutat que aconseguí inscriure a nom de l'Organització Sindical falangista suposaren compra-ventes entre organismes del règim, fet que explicaria en part perquè no consten als llistats de l'AISS com edificis provinents de la requisa. Cal reiterar que les xifres que aportem acoten encara un mínim de l'abast de l'espòli. Les dades incrementen a mesura que aprofundim en la recerca, però cada cop ens apropem més a entendre la complexitat de les estructures que perpetuaren una requisa planificada per esborrar la xarxa associativa republicana i la seua memòria.

La gran majoria de les entitats extingides pel franquisme no aconseguiren sobreviure la dictadura i reconstituir-se després de 1979. Les que ho feren han hagut d'afrontar processos judicials per ser reconegudes com hereves de les extintes. En comptades ocasions han pogut assolir per la via judicial o administrativa, la recuperació del seu patrimoni o almenys un rescabament. Un exemple paradigmàtic és el de l'Ateneu Centre Democràtic i Progressista de Caldes que, com veurem, gràcies a que alguns dels socis pagaren l'impost de béns immobles durant la dictadura, pogueren fer les correccions registrals oportunes per restablir la plena propietat i immatricular els béns.

L'altra possibilitat fou exigir el retorn emparant-se en les dues lleis restauratives dictades a l'Estat: l'aprovada el gener de 1986 amb què es disposà la cessió del patrimoni sindical acumulat; i l'emesa el desembre de 1998 sobre la restitució o compensació als partits polítics dels béns requisats per la normativa franquista de Responsabilitats Polítiques, única norma que contemplà el rescabament dels comptes «improtegibles».⁵⁸ D'ambdues normes quedaren exclosos expressament els particulars. Així, per poder ser incloses en les demandes, les associacions

---

⁵⁸ *Ley 4/1986, de 8 de enero, de cesión de bienes del patrimonio sindical acumulado.* BOE, 14/1/1986, 12, p. 1.944-1.946; *Ley 43/1998, de 15 de diciembre, de Restitución o Compensación a los Partidos Políticos de Bienes y Derechos Incautados en aplicación de la normativa sobre responsabilidades políticas del período 1936-1939.* BOE, 16/12/1998, 300, p. 42.087-42.089. Per ampliar informació sobre els processos de restitució i cessió veg.: VALLÈS MUÑO (2015: 2.172-2.749); MAGAÑA, F. J. i RICO, S. (1997). «El patrimonio sindical acumulado», a PROYECTO SOCIAL, 4-5, p. 195- 218; TORRECUADRADA GARCÍA-LOZANO, S. (2012). *Bienes incautados en tiempos de guerra. Su protección y restitución*, Madrid: Siglo XXI.

apel·laren a les adhesions polítiques i sindicals que s'havien formalitzat principalment durant la guerra civil. S'invocava, per tant, un context extremadament excepcional que de retruc posaria en dubte els límits de l'autonomia de les associacions, la seva independència en el funcionament i, en última instància, la pròpia qualitat de ser hereves de les extintes. Seguir aquesta estratègia comportava assumir riscos: els recursos podien ser desestimats si no es demostrava la fusió amb els sindicats i partits reclamants; si es demostrava que no eren independents podien ser excloses de la demanda i s'obria la possibilitat que les organitzacions sindicals i polítiques reclamessin els immobles.

Si ens fixem en els partits d'àmbit català que iniciaren la via administrativa en aplicació de la llei 43/1998 (UDC, PCC, JRL, ERC, PSUC), solament foren estimades les peticions d'ERC i PSUC. A Esquerra, dels més de 2.000 immobles que reclamava solament li'n fou restituït un i fou compensada amb 1.678.630'31€. Entre 2003 i 2004, aconseguí recuperar un immoble més per via judicial. El PSUC fou compensat amb 574'35€ pels saldos (dipòsits/ comptes corrents) usurpats el 1939, però no rebé cap dels 18 immobles que exigia. És representatiu el cas de la Joventut Republicana de Lleida. L'entitat reclamava dos béns que li havien estat confiscats el 1939, l'estatge social del número 64 de l'avinguda Blondel i el camp d'esports que actualment ocupa la Unió Esportiva, propietats que havien estat adquirides el 1916 i 1919 respectivament. A la sentència del Suprem es reconegué la titularitat registral dels béns i la personalitat jurídica autònoma de la Joventut Republicana desvinculant-la d'ERC, però es desestimà el retorn en considerar que cap dels béns estava destinat estrictament a activitats polítiques. Actualment, la Joventut Republicana continua reclamant la restitució dels immobles. L'estatge segueix adscrit al patrimoni estatal que el té cedit a la Paeria de Lleida. L'ajuntament conserva també la titularitat del camp d'esports que adquirí durant la dictadura.

L'Assemblea General de Nacions Unides, en la resolució 60/147 del 16 de desembre de 2005, entén que la restitució de béns i drets és una manera de reparar els danys soferts per les víctimes de violacions dels drets humans. Especifica que les víctimes i supervivents tenen dret a interposar recursos i assolir rescabaments. La restitució ha de ser integral (*restitutio in integrum*) i ha de retornar a la víctima, «sempre que sigui possible», a la «situació anterior a la violació manifesta de les normes internacionals de drets humans o de la violació greu del dret internacional humanitari». La restitució comprèn, segons correspongui, «el restabliment de la llibertat, la fruïció dels drets humans, la identitat, la vida familiar i

la ciutadania, el retorn al seu lloc de residència, la reintegració al seu lloc de treball i el retorn dels seus béns».

L'Estat espanyol, encara que és signatari de tots els convenis internacionals de restitució de béns culturals (UNESCO, UE, UNIDROIT), ha obstaculitzat el retorn de les propietats confiscades pel franquisme als particulars, tant a l'entramat associatiu com a les persones. La Llei de Memòria Democràtica dictada el prop passat 19 d'octubre,⁵⁹ obre portes a la recerca sobre l'espòli però deixa en suspens la reparació a les víctimes del franquisme entre les quals, per primera vegada, s'esmenta a les associacions republicanes. Al nostre parer, cal afrontar aquesta indefinició atès que amb ella es posterguen *sine die* les conseqüències de l'espòli però també les de la cruenta repressió engegada pel franquisme fa més de vuitanta anys.

---

⁵⁹ Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática. BOE, 252, 20/10/2022.

4. CASOS

En aquest apartat exposarem els diferents casos de requisita patrimonial a entitats calderines a partir de la documentació que hem analitzat fins ara. Respecte a la usurpació dels immobles que centra l'estudi, convé reiterar el que hem explicat al llarg dels capítols: la pràctica requisitòria es centrà en els béns que havien estat adquirits i inscrits per les entitats republicanes. Això condicionà que l'espòli s'emotllés al patrimoni que posseïen les associacions. És a dir, en tots els casos s'efectuà la requisita total de mobles, avals, documents i dipòsits bancaris però s'excepcuaren, òbviament, els llogats i tots aquells immobles que havien estat adquirits per contractes privats, els provinents d'ocupacions i els compres realitzades durant la guerra, aquests darrers contractes quedaren invalidats per la legislació franquista. Era fonamental doncs certificar la titularitat dels desafectes sobre els béns requisats, una tasca que passava inevitablement per la col·laboració dels registradors de la propietat i les autoritats municipals. En aquest sentit, s'ha de tenir en compte que l'arxiu del Registre de la Propietat de Granollers, al qual encara correspon Caldes, estigué restaurant-se fins finals de 1939. A la petició de les anotacions patrimonials a nom d'Eduard Ragasol que envià el jutge instructor de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, el registrador manifestà la «imposibilidad de cumplir [...] porque fue destruido totalmente el Archivo por las hordas rojas en mayo de 1937, no hay inscripciones precedentes de lo que se interesa, sin que en las operaciones de reconstitución que vienen practicando se haya ninguna inscripción que afecte a dicho encartado».⁶⁰

Durant aquest període, fou la Comissió Gestora Municipal la principal encarregada de certificar davant l'aparell repressiu quin era el patrimoni susceptible de ser embargat. Uns béns que, com hem vist, havien estat requisats amb l'aval del consistori des del dia 2 de febrer i eren administrats per la Junta Local de Recupe-

---

⁶⁰ Certificat enviat el 14/08/1939 dintre de l'expedient de l'encausat Eduard Ragasol Sarrà, exp. núm. 29, *op. cit.*, ACAPB.

ración e Incautación. El caràcter decisiu d'aquests avals el podem veure, per exemple, en la carta enviada al jutge municipal de Caldes a finals de novembre de 1939 per contestar a la seva petició de la «relación comprensiva de los bienes muebles, dinero y efectos y valores pertenecientes a las Entidades Sindicales Marxistas existentes en este termino municipal, así como quien tenga la posesión real de dichos bienes y Título jurídico en virtud del qual le ha sido concedida». El magistrat havia acordat expedir la demanda fruit de les pressions de la DNS i per obeir una «orden de Superioridad» amb la qual s'instava a complir el decret de 23 de setembre, el «recién acuerdo adoptado en Consejo de Ministros en que se dispone la entrega a la Delegación Nacional de Sindicatos de FET y de las JONS de los bienes de todas clases propiedad de las Extinguidas Organizaciones Sindicales de Tipo Marxista». El consistori respongué que:

«no existe dato ni antecedente alguno de los bienes de cualquier clase que pudieran ser propiedad de las extintas Organizaciones Sindicales de tipo Marxista, radicantes en este termino [...] las sindicales en esta villa se apropiaron, la CNT, del local “Círculo Instructivo y Recreativo” y la UGT del “Casino Caldense”, ambas entidades de carácter derechista, utilizando los locales y muebles de las mismas; todo lo cual fue recuperado al ser liberada la villa y quedando en poder de sus legítimos propietarios, sin que durante la dominación roja se hubieran acrecentado aquellos bienes [...]. Tampoco consta que las referidas sindicales dejaran dinero ni valor de ninguna clase».⁶¹

És significatiu l'acurat redactat de la carta que s'ajusta a donar les referències sobre les dues centrals sindicals (CNT i UGT) especificades al decret, i als estatges ocupats per aquestes durant la guerra que pertanyen dues entitats «de caràcter derechista». Això podria respondre, d'una banda, a un intent de l'ajuntament per protegir de la requisada de béns mobles i documents a les associacions vinculades a la dreta local, els edificis de les quals havien estat confiscats al començament de la guerra tal com es cita al document. La CNT havia ocupat l'estatge del carrer Major del Círcol Recreatiu (1879) i el PSUC-UGT, l'immoble del Casino Caldense (1864) al carrer del Forn que rebatejà amb el nom de Casa del Poble. Juntament amb aquest local, els socialistes eren arrendataris de la casa del número 3 del carrer les Graus (avui Delguer), l'estatge social de la delegació calderina de la Unió

---

⁶¹ Exp. de Responsabilitats Polítiques, 1936-1939, C. 198, Arxiu Històric de Caldes.

Socialista de Catalunya des de la seua fundació el 1887. En aquesta casa, coneguda també com Casa del Poble, hi coincidrien a partir de 1931, l'Agrupació Socialista i la Sociedad de de Profesiones y Oficios varios de la UGT. Recordem que a la relació de comptes «improtegitables» de l'apartat anterior hi consta un dipòsit bancari bloquejat a la Junta Administrativa de la Casa del Poble, la titularitat del qual correspondria l'entitat socialista.

D'altra banda, sobta el fet que obviessin entitats de caràcter obrerista com el Sindicat de la Construcció «La Constructora» (1936), vinculat a la UGT, que s'allotjava al carrer dels Forns número 64; o els locals de la Unió Metal·lúrgica (1936) adherida a la CNT. Edificis socials que ja havien estat escorcollats per la Junta Local de Recuperación i tenien els comptes bloquejats tal com es pot comprovar en la citada relació d'«improtegitables». Tampoc no es menciona al Centre Democràtic i Progressista, que s'havia requisat feia mesos i ocupava l'Auxilio Social, ni al Sindicat Agrícola, la junta franquista del qual buscava llavors la forma d'assimilar-se a la DNS. L'estratègia sembla indicar un cert interès del consistori —i dels caps del Partit Únic local— en seguir disposant del patrimoni que havien decomissat a aquestes entitats i deixar-lo al marge de les ambicions dels organismes estatals. En el cas del Centre, com veurem, la maniobra va reeixir i impossibilità que el seu patrimoni passés a mans del Sindicat Vertical.

Hi ha un altre document que exemplifica la rellevància dels comunicats municipals i la implicació del consistori en l'assenyalament del patrimoni a requisar durant el període en què s'està reconstituïnt l'arxiu del Registre de Granollers. En aquest cas s'emet per respondre a l'escrit número 190, del 2 de novembre de 1939 pel delegat local de Información e Investigación de FET y de las JONS, amb el què sol·licitava la relació del patrimoni de 10 regidors republicans:

- Lluís Martí Padró: regidor per la Candidatura «Centre Democràtic Progressista-Coalició Republicana» i ERC;
- Gabriel Banús Villà: regidor per ERC, afiliat a Udr i soci del Centre Democràtic i Progressista;
- Esteve Vilaburgués Masclans: regidor per la Candidatura «Centre Democràtic Progressista-Coalició Republicana» i ERC;
- Francesc Camps Climent: regidor per la Candidatura «Centre Democràtic Progressista-Coalició Republicana» i ERC;
- Joan Font Puigdomènech: regidor per la Candidatura «Centre Democràtic Progressista-Coalició Republicana» i ERC;

- Antoni Condal Balada: regidor per la Candidatura «Centre Democràtic Progressista-Coalició Republicana» i ERC;
- Pere Canals Vila: regidor per UdR, afiliat a ERC i soci del Centre Democràtic i Progressista;
- Valentí Casabayó Martínez: regidor per UGT;
- Celdoni Martínez Martínez: regidor pel PSUC;
- Josep Birba Estadella: regidor pel PSUC.

El dia 7, l'alcaldia enviava la relació. Banús, Font, Casabayó, Birba i Martínez, no tenien cap bé inscrit «ni poseen bienes», en canvi sí que hi havia constància de la resta:

- Lluís Martí Padró: «tiene amillarada a su nombre la casa de nº 6 de la calle Sta. Eulalia, y una pequeña porción de tierra, con una riqueza de 7 pts.»;
- Esteve Vilaburgués Masclans: «tiene amillaradas a su favor 2 casas señaladas de nº 7 y 9 de la calle de Buenos Aires, y algunos trozos de tierra a nombre de su difunto padre, con una riqueza de 49 pts.»;
- Francisco Camps Climent: «tiene amillarada la casa nº 23 del Paseo del Remedio»;
- Antonio Condal Balada: «tiene amillarados a su nombre las casas números 7 y 9 de la calle Madella y algunos trozos de tierra con una riqueza de 281 pts.»;
- Pedro Canals Vila: «tiene amillaradas a su favor unos trozos de tierra huerta, con una riqueza líquida de 167 ptas.».⁶²

Mentre es tramitava aquesta indagació sobre els exregidors ja s'havien incoat alguns sumaríssim contra els mateixos. De fet, Gabriel Banús i Celdoni Martínez estaven esperant els judicis militars; Pere Canals havia estat afusellat el 17 de maig i Celdoni Martínez seria condemnat a mort i executat el 7 de juliol de 1942. De moment desconeguem si els béns que relatava el consistori foren embargats definitivament pels jutges instructors de Responsabilitats Polítiques. Preveiem aprofundir en l'anàlisi de l'espòli de les persones físiques en la segona fase de la

---

⁶² *Ibidem.*

recerca amb la qual podrem resseguir el destí del patrimoni requisat als veïns i veïnes de Caldes, però l'exemple ens ajuda a constatar, d'una banda, l'al·ludida implicació del consistori en la requisita patrimonial i la repressió efectiva d'una part de la població. D'altra, la importància del seu treball de selecció i marcatge, tant de les persones qualificades de desafectes com del patrimoni a decomissar per l'aparell repressiu. La documentació assenyala que les denúncies enviades pel consistori motivaren l'inici de la instrucció de la majoria dels procediments contra els encausats per responsabilitats polítiques de Caldes.

4.1. INDÚSTRIES

En relació a la requisita de patrimoni personal, hem pogut localitzar informació sobre el decomís d'empreses vinculades o pertanyents a alguns investigats per Responsabilitats Polítiques. Com hem dit adés, aquestes dades seran contrastades quan estudiem el conjunt d'expedients personals, atès que el decomís definitiu d'aquests béns està supeditat a les penes imposades a les persones en les condemnes del Tribunal Regional. Tanmateix, considerem rellevant en aquesta part de la recerca que aborda l'espoli de les persones jurídiques, assenyalar les empreses que hem identificat fins al moment:

INDÚSTRIA	INVESTIGAT [RESP. POLÍTQUES]	ADREÇA [1939]	INVENTARI DE REQUISA	PATRIMONI DECOMISSAT
Taller de cistelleria	Ramon Poble Calveras, Eulàlia Tura Casas	Pl. Dr. Robert, s/n	19/07/39	Immoble, moble (mat. producció, mobiliari, maqui- nària, productes)
Fàbrica de licors i bodega	Josep Fontcuberta Rogés	Sta. Eulàlia, 16	06/02/39	Immoble, moble (mat. producció, mobiliari, dipò- sits, utillatge, maquinària, pro- ductes, 2 vehicles)

Impremta i litografia	Joan B. Pobla Aguilera	Av. Generalísimo Franco, 92	24/07/39	Immoble, moble (mat. producció, mobiliari, utilatge, maquinària, productes)
Foneria i fàbrica d'armaments	Unió Metal·lúrgica [requisada durant la guerra al seu propietari: Isidre Pagès Riera]	St. Pau, 80 i 86	13/02/39	Moble (mat. producció, maquinària, productes)

L'estudi de la documentació realitzat fins ara ens indica que la Junta Local intervingué els domicilis abans d'aixecar l'acta oficial de requisa amb la qual es realitzava l'inventari els béns decomissats. També és anterior a la instrucció dels procediments judicials militars i de les causes per Responsabilitats Polítiques per les que passaren tots els propietaris excepte la Unió Metal·lúrgica, els magatzems pertanyien a Isidre Pagès havien estat ocupats per la Unió al començament de la guerra. Els sumaríssims de Ramon Poble, Eulàlia Tura i Joan Pobla Aguilera s'incoaren el 1940 mentre estaven empresonats; el de Josep Fontcuberta, s'inicià el 1946, després que reingressés al país provinent de l'exili a França. Joan Pobla, regidor pel PSUC entre 1937 i 1938, fou condemnat a mort i executat el 2 de juliol de 1940. Un any abans, el 24 de juliol de 1939, la Junta Local es reuní al domicili familiar, als baixos de la qual s'ubicava la impremta, per efectuar l'acta oficial de requisa. L'escorcoll s'efectuà en presència dels testimoni i de l'esposa de l'inculpat, Mercè Sans Masip, ja què Pobla estava «fugitivo con los rojos [...] y prisionero en un Campo de Concentración».⁶³ Com en tots els casos, s'aixecà un inventari exhaustiu del mobiliari que es decomissava i que seria taxat posteriorment quan es valorés la sanció imposada pel Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques. Entre d'altres pertinences, hi havia:

---

⁶³ Denúncia signada per l'alcalde i presentada al Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona, 01/07/1939. Els documents que citem a continuació están inclosos a l'expedient Responsabilitats Polítiques de Pobla Aguilera elaborat per la Junta Local de Recuperación, C. 198, Arxiu Històric de Caldes .

«Entrada: 1 mostrador; 1 estantería; 1 armario; 1 biombo de madera y cristal. Interior biombo: 1 mesa escritorio y armario; 1 archivador y 1 sillón madera. Pasillo: 1 paragüero; 2 banquetas; 1 pájaro disecado. [...] Cocina: 1 armario; 1 cocina económica portátil; 4 cubas Hierro; 1 docena y media de platos; 3 lebrillos; 1 hornillo gasolina; y diversos utensilios de cocina sin valor. Cuarto bajo escalera: 2 damajuanas; 2 cestos grandes; 2 de pequeños; botellas; 1 silla [...]. Patio: 1 jaula conejos; 3 sillas; 2 sillones; 1 mesa plegable; 1 cubo zinc; 1 cuba de 8 cargas de cabida; 25 tiestos con plantas; 25 tiestos sin plantas; 2 trapecios columpios. [...] Primera habitación pasillo primer piso: 1 cómoda; 6 taburetes; 2 paraguas; 1 impermeable; 1 albornoz; 2 cajas contenido ropa usada. Segunda habitación pasillo: 1 mesita de noche; 1 mesita de centro; 1 figura; 2 sillones tapizados; 2 sillas tapizadas; 1 somier; 2 colchones; 3 muñecas [...].

Máquina The. Laureate compuesta de 17 rodillos y accesorios; 1 máquina pequeña compuesta de 8 rodillos y accesorio. 1 guillotina marca Krausser; 1 sisaña [sic]; 1 prensa pequeña; 1 máquina coser; 1 máquina taladradora; 1 motor eléctrico 1 H. P. Varios tipos letras; 1 caja cuadrados; 7 cajas viñeta pequeño; 3 cajas filetes pequeño; 1 caja filetes grandes; 2 resmas cartón; 790 hojas papel cebolla; 169 hojas imitación barba; 1 resma papel engomado blanco y rosa; 180 papeles satinados 2 aras; 155 hojas para libreta; 100 hojas papel imitación cartolina [sic]; 113 hojas papel (24 kg.) [...].».

Els béns quedaren sota custòdia de la Junta Local que, d'una banda, permeté la manipulació, ús i revisió de la maquinària a Jaume Cendra Campdepadrós, el caixista de la impremta que també havia presenciat l'escorcoll. Una decisió que comptà amb el vistiplau posterior de la Comissió d'Incorporació Industrial i Mercantil. I d'altra, que Mercè Sans seguís habitant al domicili amb les dues filles però no que recuperés la impremta ni obrís la botiga de subministres de papereria «por el peligro de su importancia que requiere, también ayudó durante la dominación anarco-separatista, contribuyendo en la propaganda a favor de las Instituciones del socorro, y concurriendo a la organización de festivales, y de una manera entusiasta para el triunfo del Comunismo, a vender libros, folletos, etc. [...] no demostró nunca el deseo de cumplir con sus deberes de católica haciendo mas bien obra común con su marido de marcado sectarismo [...] era manifiestamente hostil al Glorioso Movimiento Nacional, y actualmente no ha perdido su arrai-

gambra [sic] de ablasonar [sic] y protestar en forma secreta, del Régimen [...] saboteándolo en todas las ocasiones que le son propicias».

Podem afegir algunes pinzellades sobre el destí del patrimoni de Pobla, a manca de realitzar l'estudi dels expedients personals que es troben a l'Arxiu Central de l'Audiència Provincial de Barcelona. El 13 de maig, Mercè Sans, es veu obligada a llogar el local i la maquinària de la impremta. Per fer-ho presenten els rebuts de les màquines que figuraven a nom del seu pare, Marià Arnella, davant les autoritats municipals. Es resolgué atorgar el contracte d'arrendament a Josep Dalmau Gambús per un import de 150 ptes. mensuals. Alhora, es fixava un preu de venda de 15.000 pessetes de les quals, en cas de prosperar l'opció, es descomptarien les mesades satisfetes.

Les cartes i relacions de béns mobles que la Junta Local de Recuperación acumulà a l'expedient de Responsabilitats constaten la sostracció de pertinences del domicili familiar i la impremta mentre estaven custodiats per l'organisme municipal. Una retirada de mobiliari que es realitzà amb la seva aprovació i el posterior aval del jutjat instructor número 1 que instruïa la causa per Responsabilitats. El 6 de novembre s'aixecava una segona acta de requisita amb la corresponent relació de mobiliari trobat al domicili, menys detallada que la primera. Poc després, el dia 13, Margarita Mercé, feia constar que s'havien emportat cap al carrer Turull 111 «6 sábanas; 2 almohadas; 8 servilletas; 5 cubres camas [sic]; 4 pares calcetines; 1 mantita pequeña; 2 toallas [sic]; 3 almohadas; 1 trozo saco; 2 manteles; 1 xaqueta [sic]; 1 bicicleta».

Possiblement, la cessió del mobiliari era correcta i estava justificada pels antecedents del suposat responsable i la seva família. La lògica de la Junta Local de Recuperación quedà reflectida en un dels informes enviats al jutjat sobre l'inculpat. En l'expedit el 24 de juliol, dia en que s'aixecà la primera acta de requisita, es reiterava que «no se concreta su participación directa en asesinatos, pero por la ostentación exterior en que vives u esposa y sus hijas menores de edad, demuestra que no descuidó la parte de requisita de lo que podía constituir riqueza, procedentes de algún desvalijamiento, puesto que intervino en todo lo recuperado». No hi havia dubte que Pobla Aguilera, el «dueño de la imprenta», regidor de Proveïments i Assistència Social durant la guerra, tenia:

«ideales avanzados social-comunistas [que] le daban significación y realce para ser persona de confianza por los cabecillas barceloneses, interviniendo en los sucesos de octubre de 1934, como secundador del separa-

tismo para el logro de aquella ansiada Revolución Comunista [...] En las elecciones de febrero de 1936, se destacó con otros elementos de su Partido Social-comunista, haciendo propaganda coaccionadora a favor del Frente Popular [...] Iniciada la Revolución de Julio de 1936, tomó parte activa en el presenciamiento de la destrucción de la Iglesia Parroquial y del Santuario del Remedio [...] Tomó parte en la formación del Comité Revolucionario en el que se erigió como Jefe actuando en la disposición de salvoconductos y vigilando a las personas de derechas para que no escaparan del furor marxista [...] De las personas que resultaban vilmente asesinadas, con la bicicleta, se dirigía por la carretera, con la máquina fotográfica, donde les tomaba fotografías y unos clichés que se le recuperaron, se refieren en el momento en que los rojos desvalijaban las campanas del sagrado Templo Parroquial [...] un verdadero Comisario del pueblo [...] Concurrente asiduo a las Delegaciones de Aprovisionamiento y de las llamadas Veguerías y centros políticos [...] Intervino en la dirección y asesoramiento del Tribunal Popular que imponía penas y multas a los que juzgaban [...]».

Aquestes mateixes suposicions foren recollides al lligall de Caldes elaborat en el marc de investigació sobre la Causa General. Cal para atenció en la referència a la realització del decomís de documentació durant la requisita en parlar de «unos clichés que se le recuperaron» i amb els quals, possiblement, Poble volia deixar constància dels successos de la guerra. No n'especifiquen què en feren d'aquesta documentació ni tampoc de la resta de fotografies «ocultas», llibres, pamflets, que manifesten haver trobat durant els successius escorcolls, però confirmaria la sostracció de documents a la que ens hem referit en els apartats previs.

L'11 d'abril de 1939, l'alcalde de Caldes, Isidre Pagès, envià al Governador Militar de Barcelona la primera denúncia de Ramon Poble amb què s'iniciaria posteriorment l'expedient el jutjat instructor provincial de Responsabilitats Polítiques de Barcelona. Segons aquest document, Ramon Poble «significado propagandista de izquierdas [...] se encuentra fugitivo en un campo de concentración francés».⁶⁴ L'esposa, Eulàlia Tura, i les filles, continuaven a la casa familiar on

---

⁶⁴ Els documents sobre la requisita de béns de Ramon Poble Calveras i Eulàlia Tura Casas procedeixen l'expedient instruït contra ambdós encausats per Responsabilitats Polítiques: Exp. núm. 4, fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques, ACAPB.

també tenien el taller de cistelleria, la seva «permanència guardadora» i el fet que constessin gèneres d'altres industrials al local impedia que la Junta Local de Recuperación procedís «al sello de la casa industrial, ni a la confiscación de sus efectos». La Junta Local efectuà la requisa «de todos los efectos muebles e inmuebles» el 19 de juliol i, com en el cas de Pobla, s'inventariaren els béns en presència de l'esposa de Pagès:

«Taller de cestería: 15 haces de mimbre (200 Kg. peso neto); 6 sillas; 1 sillón mimbre; 1 máquina de coser Singer; 1 aparato para mondar cañas;. Comedor: 1 mesa vieja; 8 sillas clase corriente; 1 armario con vajilla; poca existencia. Cocina: platós y vasos viejos. Sala escalera: 1 mesa vieja con tapete y flores; 1 caja vieja; 1 cesto para ropa sucia; 4 cestos; 1 estantería libros. Habitación dormitorio: 2 colchones; 1 cama matrimonio vieja; 3 sillas dormitorio; 1 canasta con ropa vieja; 1 cómoda con ropa usada. Otra habitación dormitorio: 1 colchón; 1 cama matrimonio; 3 sillas boga viejas; 1 mesita noche; 1 perchero; 1 cómoda; 1 armario ropa vieja. Otra habitación: 1 cama vieja de 6 palmos; 3 sillas viejas; 1 cómoda vieja con ropa también vieja; 1 cama cuna; 1 baúl ropa usada. Patio: 2 jaulas para conejos; 50 haces de cañas. Almacén: 11 cestos grandes; 25 cestos pequeños; 20 bombonas; 5 fardos esteras de 24 esteras cada uno; 1 saco con 48 esteras; 1.600 Kg. mimbres a 30 pts. por 100 Kg. (los mimbres corren el riesgo que se apolillen dentro de un mes)».

Els posteriors certificats sobre els antecedents polítics de Poble i Tura que foren enviats pel consistori, la delegació local de FET y de las JONS, el comandant de la Guàrdia Civil del municipi i el rector de la Parròquia de Caldes, coincideixen en destacar que: «estuvo detenido en el año 1917 cuando los sucesos revolucionarios; fue Presidente del Centro Democrático Progresista; fue Concejal durante la Dictadura del General D. Miguel Primo de Rivera; tomó parte activa en los sucesos revolucionarios de Octubre de 1934, e inducía a los jóvenes a que cogieran las armas para defender el Separatismo; en las elecciones de Febrero de 1936 ocupó cargo en la mesa electoral y efectuó mucha propaganda a favor del Frente Popular, formó parte de la Junta del Centro Democrático y estaba afiliado a Izquierda Republicana [ERC]». La participació de Pobla en el Centre Democràtic esdevé al llarg de tota la causa un element inculpatori de pes tal com denota la reiterada menció a l'entitat i la incorporació a l'inici de la peça 4, d'un document titulat «sobre ocupación por Auxilio Social del Centro Democrático Progresista

de Caldas de Montbui». En pàgines anteriors ja hem esmentat que es va instruir un procediment contra l'entitat que consta indexat a l'ACAPB amb el número 3, l'immediatament anterior al de Poble, no s'ha pogut consultar atès que ha desaparegut de l'arxiu que el custodiava.

Entre la documentació de l'expedient hi ha una carta enviada per Eulàlia Tura el dia 22 de juliol de 1939, tres dies després de l'escorcoll a la casa, en que responia al propietari del magatzem que reclamava el pagament dels crèdits per subministres de vim. Tura explicava que el material l'havia intervingut la Comisión de Responsabilidades Políticas i l'emplaçava a personar-se davant d'aquesta «para demostrar que todo el mimbre estaba vendido a Crédito y aún está pendiente de pago así Vd. conseguirá cobrar su dinero y nosotros saldará nuestra cuenta [...] de otra manera nos sería imposible atender este pago por no disponer de efectivo y con lo que ganan dos de mis hijas escasamente tenemos para nuestro sustento». La carta denota la cruesa de la repressió i d'una causa a la que Tura hauria de fer front des del presidi pocs mesos després. Des de la presó s'assabentaria de la valoració dels béns en 2.079 ptes. segons certificat el taxador judicial el 30 de setembre de 1941. La causa s'allargaria fins que el 19 de juliol de 1944, l'Audiència Provincial que actuava en funcions de Tribunal de Responsabilitats Polítiques des de la reforma de la Llei, ordenà l'aixecament de l'embargament sobre els béns atesa la insolvència dels imputats. No s'arxivaria fins el 30 d'octubre de 1968, més de dos anys després de la publicació del decret que donava per «liquidades en essència» les responsabilitats polítiques.

Per últim, és precís fer un apunt sobre un immoble que fou requisat i transferit a la Direcció General de Patrimoni del Ministeri d'Hisenda franquista. La informació que tenim sobre aquest edifici serà completada quan tinguem accés a l'expedient que es conserva a l'arxiu central del ministeri. El buidatge dels inventaris del patrimoni confiscat que elaborà la Direcció General el 1943, ens ha permès identificar la confiscació d'un immoble destinat a balneari per part del Ministeri de l'Exèrcit que, al document es registrà amb una adscripció recurrent i genèrica: Generalitat de Catalunya. L'edifici estava ubicat al número 2 del carrer Santa Susana amb els següents límits: dreta «Riera de Caldes, C. del Puente y Pl. Mayor»; esquerra «con molino en ruinas y torrenre Ma. Coloma»; nord «camino Sentmenaty casa J. Fàbregas». Tenia quatre altures i una superfície de 21.000 m². El seu preu de venda es fixa en 4.000 ptes. i el de lloguer en 200. Fou donat de

baixa de l'inventari d'Hisenda el 19 de febrer de 1947, en ser adjudicada la venda a José Montserrat «y otros».⁶⁵

1.1. SINDICAT AGRÍCOLA I CAIXA RURAL

La fundació del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes, es remunta a l'any 1917. Aquesta institució, tot i el nom de «sindicat», era la cooperativa pagesa més important del Vallès i tenia socis de tota la comarca. Si bé en els seus inicis aplegà petits i mitjans propietaris agrícoles i arrendataris i parcers locals. A la dècada dels anys vint del segle passat, s'hi van adherir els grans propietaris que de seguida es feren amb la direcció de la cooperativa. Des del 1920, la seva seu social i instal·lacions estaven emplaçades en l'edifici del número 2 del carrer Font i Boet, al costat de l'església parroquial.

La Caixa Rural, la secció financera, esdevingué el nucli de la cooperativa ja que era la font dels recursos per desenvolupar les activitats pròpies. Però no només era important de portes endins. La seva rellevància es feia palesa també en ser gairebé l'únic mitjà pel qual els petits pagesos del municipi podien accedir als crèdits que necessitaven per invertir en terra o en millores de maquinària. La Caixa els permetia obtenir el capital a un interès mòdic comparat amb les xifres desorbitades que aplicaven altres institucions. La contrapartida d'això fou que, en certa mesura, l'accèssit a emprèstits alleugeria les tensions entre propietaris i arrendataris. I aquest motiu explicaria interès dels grans propietaris per adherir-se al Sindicat, en el qual, a més, pel fet de ser els majors contribuents aconseguien acaparar una major quantitat de vots a l'hora de decidir. Fins ben entrada la dècada de 1930, quan la Caixa de Pensions obrí la seva oficina, la Caixa Rural del Sindicat fou la primera institució financera del municipi ja que admetia impositions de qualsevol persona resident a Caldes estigués o no vinculada a la pagesia.

A banda de la funció financera, el Sindicat centra la seva activitat en l'adquisició de maquinària que, al igual que el molí fariner, es posava a disposició dels associats. La cooperativa els subministrava adobs, llavors, pinsos per al bes-

---

⁶⁵ *Inventario de bienes incautados a partidos políticos y organizaciones declaradas fuera de la Ley (O. M. de 9 de Junio de 1943)*, Dirección General del Patrimonio del Estado, Sección: Propiedades Inmobiliarias, Barcelona, 1944-1951, C. 28.579, ACMEH

tiar i inclús s'inicià en la comercialització de productes dels associats. Però l'experiència reeixida del Sindicat no atenuà el conflicte recurrent sobre la tinença de la terra. Una dada significativa es que a començament del segle XX, els deu propietaris més importants posseïen gairebé la meitat del terme municipal. Una altra, és que dels vint principals contribuents per riquesa rústica a Caldes, només sis eren residents al poble.

L'enfrontament entre propietaris i pagesos es va anar aguditzant. Al camp català el conflicte fou protagonitzat per dues grans organitzacions agràries que tenien una forta implantació a Caldes: l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre on s'aplegaven els grans propietaris; i la Unió de Rabassaires i Altres Cultivadors del Camp de Catalunya, el principal sindicat pagès, que representava els interessos d'arrendataris i parciers. Aquests darrers veïeren obrir-se un marc d'esperança amb l'adveniment de la República, però prompte comprovaren que el règim democràtic no podria aturar fàcilment els propietaris. El problema fou afrontat pel Govern de Lluís Companys que aprovà, l'abril del 1934, la Llei de Contractes de Conreu. La norma plantejava mesures reformistes a favor dels pagesos, entre d'altres: els contractes de rabassa morta passaven a cens emfitèutic; els arrendataris tenien el dret d'adquirir la terra després de divuit mesos de treballar-la i amb quinze anualitats; i establia el dret de tempteig i retracte, la durada mínima dels contractes i la renda màxima a pagar. No es feren esperar les pressions per anul·lar-la dels grans propietaris i de la Lliga, que se sentien forts amb l'arribada de les dretes al Govern de l'Estat. El Tribunal de Garanties Constitucional fallava a favor del seu recurs l'11 de juny i anul·lava la Llei. Poc després, el Parlament tornava a aprovar un text idèntic. El conflicte acabaria sent un dels principals desencadenants dels Fets del 6 d'Octubre de 1934. La derogació de la Llei, el fracàs de la revolució octubrista, la repressió desfermada durant el Bienni Negre i l'actuació de molts propietaris que aprofitaren el context per executar desnonaments i revisar contractes d'arrendament, ompliren de frustració la pagesia conduint-la cap una radicalització. Per exemple, la Unió de Rabassaires passà a defensar públicament l'expropiació de finques sense indemnització.

Amb el triomf electoral del Front d'Esquerreres el febrer del 1936, la llei tornà a entrar en vigor i l'11 de juny la Generalitat publicà el decret pel qual s'obligava als propietaris a retornar i a pagar als pagesos les terres i les parts retingudes indegudament des dels Fets d'Octubre. Una de les primeres mesures adoptades en ser restituïda la llei, fou la confecció per part dels ajuntaments, d'un cens de propietaris i de conreadors. L'abril de 1936, el president del Sindicat Agrícola i Caixa

Rural, Francesc de Paula Torras Sayol, envià la llista de socis en resposta a la sol·licitud de col·laboració que li havia fet arribar l'alcalde, Josep Fontcuberta, que era també secretari de la Junta de l'entitat. El cens es completà amb la llista d'associats que aportà la Unió de Rabassaires. Tanmateix, el cens distava molt de mostrar la realitat pagesa calderina atès que només hi constaven 94 propietaris i 214 conreadors.

L'esclat de la guerra aturà l'activitat habitual del Sindicat, al igual que el de la resta d'entitats. El 30 de juliol de 1936, Torras Sayol, declarat monàrquic que havia estat alcalde de Caldes als anys 20, dimitia de la presidència amb la resta de la junta directiva. Argumentava el perill que la cooperativa fos apropiada per la CNT. Pere Canals Vila, també soci del Centre Democràtic i Progressista, n'assumia el càrrec amb una junta en la què predominaven pagesos que com ell estaven afiliats a la Unió de Rabassaires i vinculats a ERC. Segons recullen les actes de l'entitat que es conserven a l'Arxiu Històric de Caldes, Josep Fontcuberta, secretari del Sindicat i alcalde del municipi, va impedir que el Comitè Antifeixista local entrés a l'assemblea i intervingués l'entitat. Al cap de pocs dies, el 10 d'agost, Torras juntament amb altres terratinents i persones de dretes del municipi, foren detinguts per la CNT i assassinats, malgrat els intents de Canals, llavors regidor, per evitar-ho. Al final de la guerra fou Canals qui va ser sotmès a un procediment judicial militar i executat el 17 de maig de 1939, amb la posterior incoació de l'expedient de Responsabilitats Polítiques.⁶⁶

Canals presidí la reunió de la junta del Sindicat el 2 de febrer de 1939, el municipi ja havia estat ocupat per les forces franquistes i el Comissió Gestora Municipal celebrava la seva primera reunió. La junta, sota pressió, acordava dimitir i «acatar el Régimen i posar-se al servei del mateix, ja que el Sindicat és una entitat oficial i com a tal deu prestar el seu concurs els poders que regeixen; s'acorda comunicar-ho a l'Ajuntament». L'acta de la següent reunió celebrada el 8 de febrer, ja fou escrita en castellà i presidida per l'alcalde Anglí que «procedia a dar el cese a los tres de la Junta para dar posesión a los tres que la regían antes del 18 de julio de 1936». N'estava present Canals, «el señor presidente saliente, haciendo un historial de todo cuanto ocurrió con el cambio de Junta a raíz de los sucesos de Julio de dicho año». Era la seva última reunió.

---

⁶⁶ L'expedient 1.744, pel que fou encausat Canals i quatre persones més, que es conserva a l'ACAPB, serà analitzat en la segona part de la recerca.

La nova direcció estava controlada per membres de la Falange Local i des ben aviat buscà integrar-se en la Hermandad de Labradores y Ganaderos, via que suposava l'ingrés a la Central Nacional de Sindicatos, la delegació local de la DNS, que s'efectuà el 28 de febrer de 1939. Aquest fet es fou assenyalat en la denúncia presentada pels antics socis de l'entitat davant de la Direcció General de Cooperatives de la Generalitat el 1981. Segons afirmaven, l'edifici i magatzem de l'entitat havia estat espòliat per FET y de las JONS i transferit a la Hermandad, la qual ostentava la titularitat de l'immoble «que actualment és Cambra Agrària Local». El document assenyalava que l'any 1979 s'havia constituït la Cooperativa Agropecuària comarcal de Caldes «que d'alguna manera es considera successora del Sindicat Agrícola confiscat l'any 1979».⁶⁷

Segons l'estudi de la documentació generada per la Hermandad, l'entitat intentà recuperar els estalvis acumulats al compte «improtegit» la titularitat del qual era de l'extint Sindicat Agrícola i Caixa Rural. Així, el 30 de març de 1944, el president de l'entitat posava en coneixement de la junta el contingut del certificat que havia enviat el delegat sindical provincial al secretari del Sindicat Provincial Agropecuari per qual s'autoritzava a la junta a «operar con los valores depositados en el Banco de España propiedad de esta Caja Rural» on s'hi acumulaven 55.900'79 pessetes, com hem especificat a la relació de comptes bloquejats. Els intents resultaren totalment infructuosos. Malgrat l'adhesió evident al règim i comptar amb l'aval de les autoritats franquistes i dels caps sindicals, el compte número 137.455 seguí intervingut. Els estalvis entre els quals hi havia els de molts veïns i veïnes de Caldes, havien estat requisats i acumulats, com la resta dels «improtegitos», en el compte especial de desbloqueig que administrava el Ministeri d'Hisenda. Estalvis que, com ja hem mencionat, no han sigut objecte de cap restitució.

---

⁶⁷ AADD (1984). *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*. Barcelona: Dir. Gral. de Cooperatives, Dept. de Treball, Generalitat de Catalunya, p. 32.

4.2. CENTRE DEMOCRÀTIC I PROGRESSISTA

El Centre Democràtic i Progressista és una associació política i cultural fundada el 1865 que aplegava la gent de mentalitat progressista, d'idees republicanes, i estimulava la vida associativa de les classes treballadores del municipi. Des dels inicis la intenció de difondre l'ideari republicà anà lligada amb la voluntat de transformar la realitat i millorar les condicions de vida dels treballadors. Per aconseguir-ho, com ha estudiat profusament Amàlia Bosch,⁶⁸ desplegà tot un seguit de seccions i iniciatives culturals que anaren adaptant-se a les demandes dels seus associats. Trobem la creació d'una secció de socors mutus, el Montepío, una escola infantil que seguia l'ensenyament laic i racionalista segons l'ideari del pedagog Ferrer i Guàrdia, un cor claverià, una companyia de teatre, el cinema, els balls als vespres, les festes, el cafè, els espectacles de varietés...

El Centre fou i és un espai de cohesió de les esquerres, un dinamitzador essencial per entendre la trama de la sociabilitat de Caldes. En aquest sentit podem remarcar que el Centre presentà candidatura pròpia a les eleccions de 12 d'abril de 1931, sota el lema: catalanisme, democràcia i república. Era evident encara que es cités, el vincle amb Esquerra Republicana de Catalunya que, d'altra banda, tenia la seu l'estatge de l'entitat. La candidatura va eixir guanyadora. Entraven al consistori vuit regidors del Centre sent elegit alcalde el president de l'entitat, Joan Casademunt Clapés. Repetiren fórmula en les municipals de 1934 i tornaren a guanyar. Un altre membre destacat del Centre, Josep Fontcuberta Rogés, entrava a presidir el consistori. Mantingué el càrrec fins que fou destituït arran dels Fets d'Octubre de 1934, recuperant-lo després de la victòria electoral del Front d'Esquerres el febrer de 1936. Fontcuberta, com hem vist en l'apartat anterior, fou un dels socis perseguits pel franquisme, que l'encausà tant per procediment judicial militar com per Responsabilitats Polítiques.

L'etapa d'accelerada i intensa activitat política de l'entitat coincidí amb l'obertura de l'estatge social a la realització d'actes programats per diferents partits i organitzacions sindicals calderines: Agrupació Socialista, Sindicat Únic de Treballadors (CNT), comitè local del Front Popular, Unió Socialista de Catalu-

---

⁶⁸ BOSCH i DATZIRA, A. (2017). *El Centre Democràtic i Progressista de Caldes de Montbui. Ateneu de llibertat, cultura i país*. El Prat de Llobregat: Rúbrica.

nya, Partit Comunista, Unió de Rabassaires, UGT, Secció Catalana del Socors Roig Internacional... Temps també en què s'estrenyeren els vincles amb l'Agrupació d'ERC de la localitat que, com marcaven els seus estatuts de 1936, exigirien ser soci del Centre per poder afiliar-se. En començar la guerra, el Centre passà a ser l'espai on es decidia la política local d'Esquerra, del Front d'Esquerres i del Comitè de Milícies, incloses les patrulles de control, que establiren seu a l'estatge. Seguint les paraules de Bosch, l'esdevenir de la guerra havia posat contra les cordes el Centre, ara es movia a remolc dels esdeveniments i s'allunyava de ser només una entitat polític republicana.

L'estatge social de l'entitat se situa en l'estret carrer dels Corredossos de Baix, número 9-11 (antic 1), cantonada al carrer de Sant Pere. El gran edifici fou aixecat al solar i antic hort que compraren els primers socis el 1889. L'adquisició quedà condicionada al pagament d'un cens anual, anomenat emfiteusi en nua percepció, que té una peculiaritat: es pot transmetre a tercers per herència o venda. En aquest cas, el cens acabà passant a mans de la família Sampera i els seus hereus. Aquest fet determinà, com veurem, el traspàs de la possessió de l'estatge un cop requisat i ocupat pel Movimiento.

Els socis escripturaren l'estatge el 1919, és a dir, disposaven legalment de la titularitat de l'edifici malgrat no haver redimit el cens que pesava sobre el solar. Segons la inspecció realitzada pel Cadastre el gener de 1931, l'immoble de dues plantes s'aixecava sobre una superfície solar de 436 m². El local social estava a la planta baixa (313 m²), a la primera planta les estances de servei (79 m²), i darrere una superfície descoberta de pati o jardí (44 m²). El conjunt del solar i l'edificació foren valorats en 29.784 pessetes a les què es sumaven les 7.800 en què es taxaren l'utillatge i materials del cafè, saló d'actes, oficines i estances annexes. Segons l'escriptura actual (2000) és una finca de 345m², amb bar a la planta baixa i teatre al primer pis que té una superfície construïda de 642 m². Hi ha una diferència entre ambdues superfícies solars de 91 m² que indicaria la pèrdua d'una part de la propietat que probablement correspon a la zona posterior de l'immoble que confronta amb les propietats veïnes. El terreny comprendria, segons la documentació, el jardí esmentat en la inspecció cadastral del 1931. És possible que el terreny fos ocupat per les edificacions veïnes durant la dictadura, atès que a l'acta aixecada pel notari l'any 1978 no se'n fa menció explícita a la seva existència. Malauradament no n'ha quedat constància registral de la possessió, ja que l'escriptura original desaparegué durant la guerra quan fou destruït el Registre de la Propietat de Granollers i l'entitat perdé la documentació en ser espoliada.

L'any 1927, el Centre afegí una nova propietat al seu patrimoni. Els socis decidien comprar la casa del 6 (actual 8) del carrer Madella, per destinar-la a residència del conserge que fins aleshores havia viscut amb la seua família a la primera planta de l'estatge social. Segons l'escriptura actual, és una casa entre mitgeres de 82 m², composta de baixos i pis, construïda en una superfície solar de 107 m², que al seu fons limita amb l'estatge de l'entitat. Fou per aquí on s'obrí un pas entre les mitgeres que comunicava les dues cases.

L'anàlisi de la documentació indica que l'ocupació dels dos edificis s'hauria produït coincidint amb l'entrada de les tropes franquistes a Caldes el 29 de gener de 1939. La requisita fou oficialitzada per la Comissió Gestora Municipal, el 2 de febrer, a través de l'acord ja esmentat que disposà la confiscació total dels béns de les entitats i persones considerades desafectes. L'execució seria una de les funcions assumides per la Comissió Municipal de Responsabilitats, Governació i Ordre Públic. Aquesta, en col·laboració amb la delegació local de FET y de las JONS, hauria d'inventariar «todo lo existente» i precintar «las puertas y aberturas de los edificios que correspondan», accions de les quals hauria d'informar regularment a l'alcaldia. En les pàgines prèvies hem explicat que es creà una Junta Local de Recuperación, supeditada a aquesta Comissió de Responsabilitats, per fer-se càrrec de la requisita patrimonial.

Corroboraria aquesta hipòtesi la carta datada l'11 d'abril de 1939, que envià l'alcalde Anglí al general en cap de la IV Regió Militar, al governador Militar de Barcelona i al president de la Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil núm. 2, amb l'objectiu que validessin l'ocupació de l'edifici per part de l'Auxilio Social:

«la entidad [...] punto de concentración del llamado Frente Popular y cobijo permanente de los Comités y Controles, fue sellada por la Junta Local de Recuperación previo registro de sus papeles y efectos y levantándose inventario de los mismos [...] dicha entidad, foco de todas las fechorías rojo-separatistas, venía comprendida en la Ley de Responsabilidades Políticas, para su debida confiscación de bienes y baja de la industria, así se hizo por la referida Junta Local y disponiéndose que todo el inmueble,

efectos y enseres fueran cedidos al benemérito Instituto de Auxilio Social, en cuyo sitio se halla en funcionamiento actualmente [...]».⁶⁹

La Junta Local no aixecà l'acta formal de requisa amb el corresponent inventari patrimonials fins el 24 de juliol. Havien passat més de tres mesos de la carta citada i feia deu dies que s'havia tramitat la denúncia contra l'entitat davant el Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona. Reiterem que l'expedient instruït per aquest Tribunal no s'ha localitzat a l'ACAPB malgrat estar indexat a l'Arxiu. L'inventari es realitzà en presència de les representants de l'Auxilio Social que «actualmente ocupa y administra el edificio [...], la industria de café y todo el mobiliario existente». Sobta que brevetat en la descripció del mobiliari de l'entitat, que assenyalaria que el registre es centrà en les dues estances situades als baixos de l'immoble on estava instal·lat l'Auxilio Social:

«Salón de baile: 1 máquina cinematográfica muda; 18 sillas boga; 152 butacas; 24 sillas viana; 1 billar desmontado con los 8 tacos; 1 caja de atriles musicales; 1 piano marca Gandaubert; 2 mesas; 1 armario biblioteca.

Café: 45 docenas de copes; 17 docenas de copas vermut; 18 docenas de vasos; 16 docenas de platos uso café; 16 docenas y media de platós uso vermut; 18 cucharas uso café; 4 docenas botellas agua; 4 docenas y media platós comer; 1 docena y media de tenedores; 2 docenas y media de cucharas; 44 mesas largas; 7 mesas redondas; 225 sillas; 2 relojes pared; 1 mesa escritorio; 2 armarios escritorio.»⁷⁰

Hi havien també 15 taules de café del Círculo Recreativo que també foren cedides a l'Auxilio Social falangista. Res se'n sap de la resta de béns que de ben segur hi havia a l'estatge. Si bé l'organització falangista constava com l'única ocupant en aquests documents, en realitat compartia l'immoble amb el Patronat Catequístic que s'instal·là al pis superior. Hi cohabitaren fins que l'any 1944 l'organització falangista l'abandonà de manera que el Casal Catequístic passà a ser l'ocupant principal, com ho indicava el rètol que col·locaren a la porta del

---

⁶⁹ Expedient del Centre Democràtic i Progressista de Responsabilitats Polítiques, C. 198, 1936-1939, Arxiu Històric de Caldes.

⁷⁰ *Ibidem*.

carrer de l'edifici que encara es podia llegir el 1978. A l'estatge, l'organització eclesiàstica programà funcions infantils, cinema, pastorets i tota mena d'espectacles per als nens que anaven a doctrina. Més endavant, en la planta baixa que havia quedat buida, s'hi establirien els Escoltes de Caldes també sota l'auspici parroquial.

La sortida de l'Auxili Social coincidí amb l'obertura de l'expedient patrimonial per part de la Delegación Nacional de Sindicatos.⁷¹ El 24 de febrer de 1944, la Comisión Calificadora de Bienes Sindicales Marxistas resolgué que calia ampliar la documentació probatòria amb noves certificacions que aclarissin «el carácter de la referida entidad», per atorgar-li la cessió de l'immoble del carrer Corredosos i dels béns mobles inventariats. Al març, el cap dels Serveis Jurídics de la DNS escrivia al seu homòleg provincial per fer-li saber que només calia un de nou i més clar del cap local falangista. Considerava vàlids els certificats de l'alcalde i del comandant de la guàrdia civil expedits a finals del 1943 que s'havien unit a la documentació juntament amb l'expedient judicial. Segons la carta enviada pel delegat provincial de la DNS al cap dels Serveis d'Administració Patrimonial de l'organització sindical l'agost de 1946, l'edifici els interessava per emplaçar-hi «actividades de la O.S. de Educación y Descanso». Un interès segurament motivat pels usos que ja s'estaven fent però relatiu, atès que el cap dels Serveis Jurídics continuava queixant-se que mancaven la documentació el setembre de 1947.

Finalment, el 23 d'octubre de 1947, la DNS entrava la nova demanda per la cessió dels béns de l'entitat amb expedient 811-1.664. Al llibre d'actes de la Comisión Calificadora llegim l'acord pres el dia 28: «a la vista de la los documentos unidos al expediente acuerda denegar lo solicitado y que se remita el expediente a la Dirección General de Propiedades». A parer de la Comisión l'entitat estava vinculada amb partits polítics extints per tant l'expedient era transferit a la Direcció General supeditada al Ministerio de Hacienda que, a partir d'ara, quedava encarregat d'administrar el patrimoni del Centre.⁷² És a dir, la DNS no havia aconseguit demostrar el paper sindical de l'entitat, fet atribuïble en part a la

---

⁷¹ La informació sobre les gestions de la DNS, prové de l'estudi de la part de l'expedient del Centre que es conserva a l'ACMITES.

⁷² Malgrat que ens conta que s'efectuà el trasllat de l'expedient, aquest no s'ha pogut localitzar entre la documentació dels fons de la Direcció General que custodia l'Arxiu Central del Ministeri d'Hisenda.

ineficàcia de la documentació aportada per les autoritats locals que probablement eren reticents a que s'efectués el traspàs al Sindicat vertical.

Un any després, l'edifici es posà a subhasta per impagament de la contribució urbana. Cap dels ocupants n'havia satisfet l'impost en aquells 10 anys. Fou aleshores quan alguns socis (segons Bosch serien Josep Codina, Francesc Canals i Josep Paretas) s'assabentaren de la venda pública de l'estatge i el rescaten de la subhasta pagant els rebuts de contribució tant de l'estatge de Corredossos com el del carrer Madella. Uns rebuts que esdevenen l'únic nexa jurídic entre l'edifici confiscat i l'entitat extingida. Documents probatoris, acabarien sent decisoris dècades després en al procés d'immatriculació del domini que es tancà favorablement per l'entitat l'any 2000.

Si recordem la propietat de l'estatge social estava subjugada a un cens que l'entitat satisfia anualment des de la seua adquisició a finals del XIX. Anna Sampera Raudera l'heretà el 1915 i començà a cobrar les 160 pessetes anuals. El 1940, amb l'estatge ja ocupat, reinscriví el cens al nou Registre de la Propietat, l'antic havia estat destruït durant la guerra. En aquell moment, la vídua Sampera feu constar que cobrava del Centre 3.200 pessetes cada 13 de febrer degut a l'increment del 5% de l'import inicial. El mantingué en propietat fins el 14 de juliol de 1952 en què decidí vendre'l al reverend Ramon Giralt Anglarill que, al seu torn, registrà el corresponent títol de compravenda i cessió. L'1 de març de 1968, el mossèn feu donació del cens ara ja valorat en 10.000 pessetes, a la Parròquia de Santa Maria de Caldes de Montbui. La donació fou ratificada per l'Arquebisbat de Barcelona i inscrita al Registre de la Propietat de Granollers el 28 d'abril de 1969. En totes les inscripcions es feia constar que la finca era propietat del Centre Democràtic.

L'església, que estava instal·lada a l'immoble des del final de la guerra, no el deixà fins el 9 de novembre de 1976, quan el mossèn Pere Gibert el lliurà a l'ajuntament i renuncià gratuïtament als drets que legalment li poguessin correspondre. A la carta entrada al registre de l'ajuntament: « la obra catequística sigue otros métodos y procedimientos, hoy este local no sirve para cumplir la finalidad para la cual fue cedido ». L'església, amb el vistiplau de l'arquebisbat, retornava el cens que havia rebut per donació en plena postguerra i renunciava a fer ús de l'estatge. Ús que, segons la carta, havia autoritzat l'alcalde Anglí el 20 d'agost de

1939 mitjançant «un documento personal».⁷³ Tot indica que, a banda de la carta, l'ajuntament no rebé cap altra documentació ni procedí a fer cap inscripció notarial com establí preceptivament la llei de censos vigent. I el cens prescrigué.

L'immobilisme de l'ajuntament s'allargà més d'un any, fins el 13 de gener de 1978. Aquell dia es reunia públicament a els antics socis del Centre, davant d'un centenar de persones, entre antics socis, familiars i veïns que simpatitzen amb l'entitat. L'acte era el fruit del treball incansable dels antics socis. Es produïa després de diverses reunions entre les parts amb la força que els havia donat la recollida d'una seixantena de signatures de socis que avalaven que, d'acord amb els estatuts de l'entitat, eren legítims posseïdors de l'edifici i del seu contingut. Durant la sessió, el batlle, Genís Pujol, aclarí que l'ajuntament feia de dipositari de la finca i havia convocat aquella reunió per trobar una solució legal al conflicte. Els socis acordaren crear una comissió gestora que s'encarregaria de tramitar l'expedient de possessió.

El 31 de març, la comissió es feia càrrec de l'estatge mitjançant acta notarial i el Centre requeria la presència del notari a l'immoble per deixar constància del desolador estat en que es trobava. El notari relatà que la planta baixa, malgrat la brutícia, semblava estar sent utilitzada. Al gran saló s'havia construït un altell de fusta i múltiples habitacions que havien anat subdividint-se. El teatre de la primera planta estava destrossat amb rastres de degoters i despreniments del fals sostre. Les butaques estaven trencades i arrencades, l'escenari esmicolat. Les habitacions que l'envoltaven estaven farcides de fustes i trossos del mobiliari, en gran desordre i evident risc d'incendi.

Poc després de la reunió amb l'ajuntament s'iniciaren les gestions per legalitzar l'entitat i adaptar els estatus a la normativa vigent. El 27 de novembre de 1978, quedava inscrita en el Registre Provincial d'Associacions amb el mateix nom, Centre Democràtic Progressista, i mateix domicili, carrer Corredossos de Baix, 1. Als nous estatuts s'hi feia constar que eren propietat de l'entitat aquest estatge i el del carrer Madella, llavors en estat ruïnós. Cal apuntar que aquesta darrera casa, fou requisada a la vegada que l'estatge social i la parròquia l'havia inclòs en el patrimoni que cedí a l'Ajuntament; referències que no hem pogut constatar en la documenta estudiada fins ara. Finament, l'octubre de l'any 2000 s'aconseguí im-

---

⁷³ Doc cit. a BOSCH, 2017: 307-308.

matricular el domini de les dues finques al Registre de la Propietat de Granollers. No es pogué inscriure el terreny posterior de l'immoble que segurament, com hem mencionat, hauria estat ocupat durant la dictadura. Tampoc es disposava de la documentació probatòria que acredités la diferència superficial. Cal afegir que el Centre tampoc no ha pogut recuperar la documentació ni els estalvis del compte «improtegit» que gràcies a la recerca sabem li foren requisats.

BIBLIOGRAFIA

- AADD. *Informe sobre els patrimonis confiscats a les cooperatives el 1939*. Barcelona: Dir. Gral. de Cooperatives, Dept. de Treball de la Generalitat de Catalunya, 1984
- AADD. *La Organización Sindical Española*. Madrid: Centro de Estudios Sindicales, 1958
- AGUILAR FERNÁNDEZ, Paloma:
  - » *Memoria y olvido de la Guerra Civil española*. Madrid: Alianza, 1996
  - » «Justicia, política y memoria: los legados del franquismo en la transición española», a BARABONA DE BRITO, A.; AGUILAR FERNÁNDEZ, P. ; GONZÁLEZ ENRÍQUEZ, C. (eds.). *Las políticas hacia el pasado. Juicios, depuraciones, perdón y olvido en las nuevas democracias*. Madrid: Ediciones Istmo, 2002
- ALAGÓN LASTE, José María. *Los pueblos de colonización en la cuenca del Ebro: planificación territorial y urbanística*. Huesca: Diputación de Huesca, 2021
- ÁLVARO DUEÑAS, Manuel:
  - » «“La palanca de papel”. La intervención de créditos: un mecanismo de represión económica durante la guerra civil española», REVISTA DE ESTUDIOS POLÍTICOS (Nueva Época), 86 (1994), p. 345-385
  - » «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Tesi. Dept. Historia Contemporánea, UAM, 1997
  - » «“El decoro de nuestro aire de familia”. Perfil político e ideológico de los presidentes del Tribunal Nacional de Responsabilidades Políticas», REVISTA DE ESTUDIOS POLÍTICOS (Nueva Época), 105 (1999), p. 159-173
  - » «Por ministerio de la ley y voluntad del Caudillo». *La Jurisdicción Especial de Responsabilidades Políticas (1939-1945)*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2006

- » «La incautación de bienes en el origen y legitimación del estado franquista», a DE DIOS, Salustiano; INFANTE, Javier; ROBLERDO, Ricardo; TORIJANO, Eugenia (coords.). *Historia de la Propiedad. La expropiación. VII Encuentro Interdisciplinar, Salamanca, 15-17 de sept. de 2010.* Salamanca: Univ. Salamanca, 2012, p. 413- 442
- AMAYA QUER, Àlex. «“Unidad, Totalidad y Jerarquía”. Continuidades y rupturas en la teoría y la praxis de la Organización Sindical Española, 1939-1969», a HISTORIA Y POLÍTICA, 28 (2012), p. 305-331
- ARNABAT MATA, Ramon. *Asociaos y seréis fuertes. Sociabilidades, modernizaciones y ciudadanías en España, 1860-1930.* Zaragoza: Prensas Univ. de Zaragoza, 2019
- ARNABAT MATA, R. i FERRÉ TRILL, Xavier:
  - » *Ateneus. Cultura i Llibertat.* Barcelona: FAC, 2015
  - » «Evolución histórica de los Ateneos en Catalunya (1836-1936)», HISTORIA CONTEMPORÁNEA, 55, 2017, p. 383- 420
- ARNABAT MATA, R. i DUCH PLANA, Montserrat (eds.). *Historia de la sociabilidad contemporánea. Del asociacionismo a las redes sociales.* València: PUV, 2014
- ARÓSTEGUI SÁNCHEZ, Julio (coord.). *Franco: la represión como sistema.* Barcelona: Flor de Viento, 2012
- AVILÉS FLORES, Pablo. «El Patrimonio Cultural. Guerra, reconstrucción y valoración», REVISTA DE LA INQUISICIÓN (INTOLERANCIA Y DERECHOS HUMANOS), 15 (2011), p. 87-118
- BABIANO MORA, José. «¿Un aparato fundamental para el control de la mano de obra? (Reconsideraciones sobre el sindicato vertical franquista)», HISTORIA SOCIAL, 30 (1998), p. 33-38
- BALTA, Pere. *Informe: els ateneus històrics.* Text mecanografiat conservat a la Federació d'Ateneus de Catalunya, juny 1999
- BARCELÓ, Marta; CANYAMERES, Montserrat; DÉMARET, Jean Marie; RICART, Mònica; VELA, Aurora; VILLANUEVA, Joan. *Caldes de Montbui 1936-1939. Entre la il·lusió i el dol. Revolució i guerra civil.* Barcelona: PAM, Ajuntament de Caldes, 2008
- BARCIELA, Carlos. «Las reformas agrarias de los nacionales: propuestas y realizaciones», a FUENTES QUINTANA, E. i COMÍN COMÍN, F. (dir. i coord.). *Economía y economistas...*, vol. I, 2008, p. 475-501.

- BENET, Josep. *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim del General Franco (1a part)*. Barcelona: Blume, 1978
- BERNAL, Àngels; CASADEMONT, Miquel i MAYANS, Antoni. *La documentació catalana a Salamanca: l'estat de la qüestió, 1936- 2003*. Girona: Arxivers de Catalunya, Dept. Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2003
- BOSCH i DATZIRA, Amàlia:
  - » *Els ateneus de Catalunya*. Barcelona: FAC, 1991
  - » *Centre Democràtic i Progressista de Caldes de Montbui. Ateneu de llibertat, cultura i país*. El Prat de Llobregat: Rúbrica, 2017
- BOX, Zira. *España, año cero: La construcción simbólica del franquismo*. Madrid: Alianza, 2010
- CABEZA GONZÁLEZ, Manuel. *Les Barraques: un poblado de colonización en Aldaia: las fincas Huerto de Melchor y Huerto de Magallón*. Aldaia [Valencia]: Aj. d'Aldaia, 2020
- CALZADA PÉREZ, Manuel i REDAELLI, Gaia (dir. i coord.). *Pueblos de Colonización III: Ebro, Duero, Norte y Levante*. Córdoba: Fund. Arquitectura Contemporánea, Itinerarios de Arquitectura, 03, 2006
- CASANOVA, Julián; ESPINOSA, Francisco; MIR, Conxita; MORENO GÓMEZ, Francisco (coords.). *Morir, matar sobrevivir. La violencia en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2002
- CELADA, Rafael. *Aproximació a l'Atlas Cooperatiu de Catalunya fins 1936*. Barcelona: Ins. per a la Promoció i Formació Cooperatives, Dept. Treball, Generalitat de Catalunya, 1989
- CRUANYES TOR, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espòliació del patrimoni documental de Catalunya*. Barcelona; Ed. 62, 2003
- CUADRADO, Jara (ed.). *Las huellas del franquismo: pasado y presente*. Granada: Comares, 2019
- CUCÓ, Josepa i PUJADES, Joan J. (coords.). *Identidades colectivas: etnicidad y sociabilidad en la península ibérica*. València: Generalitat Valenciana, 1990
- DEL ÁGUILA, Juan José. *El TOP. La represión de la libertad (1963- 1977)*, Barcelona: Planeta, 2001
- DUCH PLANA, Montserrat:
  - » *Quimeres: sociabilitats i memòries col·lectives a la Catalunya del segle XX*. Tarragona: URV, 2013

- » «Ruptures en les formes i els espais de sociabilitat a Catalunya: repressió franquista i canvi estructural», a: DUCH PLANA, M.; ARNABAT MATA, R. i FERRÉ TRILL, X (eds.). *Sociabilitats...*, 2015
- DUCH PLANA, M.; ARNABAT MATA, R. i FERRÉ TRILL, X. (eds.). *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Barcelona: PAM, 2015
- DUCH PLANA, M. i NADAL FARRERAS, Joaquim (eds.). *Els Ateneus a Catalunya: Sociabilitat i catalanisme popular*. Girona: Documenta Universitaria, 2018
- FONTANA, Josep. *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya*. Vic: Eumo, 2016
- FUENTES QUINTANA, Enrique i COMÍN COMÍN, Francisco (dir. i coord.). *Economía y economistas españoles en la guerra civil*, vol. I. Barcelona: Academia de Ciencias Morales y Políticas, Círculo de Lectores- Galaxia Gutenberg, 2008
- GABRIEL, Pere:
  - » «Sociabilismes obrers i populars i història política a la Catalunya contemporània», a *Sociabilitat i àmbit local. Actes del VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*. Barcelona: L'Avenc, 2003
  - » «Sobre la cultura política popular i obrera a Catalunya al segle XIX. Algunes consideracions», CERCLES, 8 (2005), p. 15- 42
  - » «Sociabilismes populars i cultura política a la Catalunya contemporània», a DUCH, M.; ARNABAT, R.; FERRÉ, X. *Sociabilitats...*, 2015
- GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya (1900-1936)*. Barcelona: Fund. Alexandre Galí, 1980-1986
- GARAU ROLANDI, Miguel. *Entre la utopia y la supervivència: El desarrollo y la diversidad de las cooperativas de producción y Trabajo en la Catalunya urbana e industrial (1864-1936)*. Tesi doctoral, Dept. Història i Arqueologia, UB, 2015
- GAVALDÀ, Antoni. «El rol dels sindicats agrícoles a la guerra. Lluita sindical soterrada (1936-1939)», PLECS D'HISTÒRIA LOCAL, 159 (2015), p. 5-7
- GAY FORNER, Vicente. *La Economía de guerra y la Hacienda de guerra*. Madrid: Clarasó, 1942
- GONZÁLEZ BERNALDO DE QUIRÓS, Pilar. «La “sociabilidad” y la historia política», a PANI, E., SALMERÓN, A. (coords.), *Conceptuar lo que se ve, François-Xavier Guerra, historiador. Homenaje*, Mèxic, Ins. Mora, 2004

- GONZÁLEZ QUINTANA, Antonio. «Fuentes para el estudio de la represión franquista en el Archivo Histórico Nacional, sección “Guerra Civil”», a BOLETÍN DEL ARCHIVO GENERAL DE LA NACIÓN. Santo Domingo: Archivo General de la Nación, 126 (2010)
- GUEREÑA, Jean-Louis. «Espacios y formas de la sociabilidad en la España contemporània», HISPANIA, vol. LXIII, 2014 (2003), p. 409- 414
- GURVITCH, Georges:
  - » *Las formas de sociabilidad: ensayos de sociología.* Buenos Aires: Losada, 1941
  - » *La vocación actual de la sociología.* Mèxic: FCE, 1953
- IZARD, Miquel. *Genocidas, cruzados y castradores. Terror y humillación en nuestro pasado.* Madrid: Libros de la Catarata, 2015
- LANERO TÁBOAS, Mónica. *Una milicia de la justicia. La política judicial del franquismo (1939-1945).* Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1996
- LEDESMA, José Luis i RODRIGO, Javier. *Caídos por España, mártires de la libertad. Víctimas y conmemoración de la Guerra Civil en la España posbélica (1939-2006),* AYER, 63 (2006)
- MAGAÑA, Francisco Javier i RICO, Sara. «El patrimonio sindical acumulado», PROYECTO SOCIAL, REVISTA DE RELACIONES LABORALES, 4-5 (1997), p. 195- 218
- MANENT, Albert. *De 1936 a 1975. Estudis sobre Guerra Civil i el franquisme.* Barcelona: PAM, 1999
- MARTÍN RAMOS, José Luís:
  - » *La Rereguarda en guerra: Catalunya, 1936-1937.* Barcelona: L’Avenç, 2012
  - » *Territori Capital. La guerra civil a Catalunya, 1937-1939.* Barcelona: L’Avenç, 2015
- MARTORELL LINARES, Manuel. «Una guerra, dos pesetas», a MARTÍN ACEÑA, Pablo i MARTÍNEZ RUIZ, Elena (eds.), *La economía de la guerra civil.* Madrid: Marcial Pons, 2006
- MARTORELL LINARES, M. i COMÍN COMÍN, Francisco. «La Hacienda de guerra franquista», a FUENTES QUINTANA, E. i COMÍN COMÍN, F. (dir. i coord.). *Economía y economistas...*, vol. I, 2008, p. 901-929
- MAYAYO, Andreu. *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agrari a Catalunya, 1893-1994.* Catarroja-Barcelona: Afers, 1995

- MARÍN, MARTÍ. «Franquisme i món rural: apunts sobre els anys de la llarga postguerra», ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA, 16 (2003-2004), p. 21-38
- MIR, Conxita:
  - » «Repressió *militar* i societat civil a la Catalunya rural durant el franquisme», PLECS D'HISTÒRIA LOCAL, 89 (2000), p. 1.395- 1.397
  - » «Derrota i *repressió*: les víctimes del franquisme als Països Catalans», a PAGÈS i BLANC, P. (dir.): *Franquisme i repressió...*, 2004
- MIR, Conxita; CORRETGÉ, Fabià; FARRÉ, Judit I SAGUÉS, Joan. *Repressió econòmica i franquisme: L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*. Barcelona: PAM, 1997
- MOLINERO, Carme. «Falange y la construcción del Régimen, 1939-1945. La búsqueda de unas bases sociales», a RUIZ CARNICER, M. A. (ed.). *Falange. Las culturas políticas del fascismo...*, 2013, p. 181-198
- MORALES RUIZ, Juan J. *La publicación de la Ley de Represión de la Masonería en la prensa de la España de postguerra (1940)*. Zaragoza: IFC, 1992
- MORAN GIMENO, Neus:
  - » *El CADCI. Guerra i memòria espoliada (1936- 1939)*. Tesi doctoral, Dept. Història i Arqueologia, UB, 2018
  - » *L'espòli franquista dels ateneus catalans*. Barcelona: L'Avenç, 2021
  - » «Botí, venjança i il·lacions. La persistència de l'espòli del franquisme a l'associacionisme català (1939-1983)», a: *Associacionisme Cultural. Entre el mosaic i les xarxes*, XII Congrés de la CCEPC, Tarragona-Reus, 6-7 de novembre de 2020. Valls: Cossetània, CCEPC, 2022
- PAGÈS i BLANCH, Pelai (dir.). *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: PUV, 2004
- PARÍS EGUILAZ, Higinio. *El Estado y la economía. Política económica totalitaria*. Madrid: FE, 1938
- PÉREZ BARÓ, Albert. *Història de les cooperatives a Catalunya*. Barcelona: Crítica, 1989
- RIAL QUINTELA, María del Carmen. «El fondo documental de la Comisión Provincial de Incautación de Bienes de Orense», a BOLETÍN INFORMATIVO DEL SISTEMA ARCHIVÍSTICO DE DEFENSA. Madrid: Secretaria de Estado de Defensa, Subdir. Gral. Patrimonio Histórico-Artístico, 19 (19 de juny de 2011), p.7-30
- RIERA, Ignasi. *Els catalans de Franco*. Barcelona: Plaza & Janés, 1998.

- ROCA, Francesc:
  - » «El Decret de municipalització de la propietat urbana de l'11 de juny del 1937 i la nova economia urbana», a RECERQUES, 2, (1972), p. 223-228
  - » «Política del sòl urbà a Catalunya (1936-1938)», a CUADERNOS DE ECONOMÍA, , vol. 8, 3, (1980), p. 499-531
  - » *Política, economía y espacio. La política territorial en Cataluña (1936-1939)*. Barcelona: Serbal, 1983.
- RODÓN VALLS, M. Assumpta. *Inventari de les associacions polítiques i obreres inscrites en el Govern Civil de Barcelona des de l'any 1877 fins 1936*. Barcelona: ANABAD, 1982
- RUIZ CARNICER, Miguel Ángel (ed.). *Falange. Las culturas políticas del fascismo en la España de Franco (1936-1975)*. Zaragoza: IFC, (vol. 1) 2013
- RUIZ-VARGAS, José María. «Trauma y memoria de la Guerra Civil y la dictadura franquista», a ARÓSTEGUI, J. i GÁLVEZ BIESCA, S., *Generaciones y memoria de la represión franquista. Un balance de los movimientos por la memoria*, València: PUV, 2010
- SÁNCHEZ, Rosario i NICOLÁS, Encarna. «Sindicalismo vertical franquista: la institucionalización de una antinomia (1939-1977)», a RUIZ, D. (dir.), *Historia de Comisiones Obreras (1958-1988)*, Madrid: Siglo XXI, 1993
- SÁNCHEZ ASIAÍN, Jose Ángel. *La financiación de la Guerra Civil Española. Una aproximación histórica*, Barcelona: Crítica, 2012
- SÁNCHEZ RECIO, Glicerio (dir.). *Instituciones y Sociedad en el franquismo, PASADO Y MEMORIA*, 1 (2002), p. 11-277
- SANTACANA TORRES, C. (coord.). *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Illes Balears (1939- 1960)*. Catarroja: Afers, 2013
- SOLÀ, Pere:
  - » *L'esclafament de l'associacionisme lliure a Catalunya en temps del General Franco*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1996
  - » «La repressió de la sociabilitat organitzada al primer franquisme: política, moral pública i esbarjo a les associacions i ex-associacions. Estudi d'un cas: L'Ateneu de Solsona», a *Segon Congrés Recerques, Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*. Lleida: Pagès, 2002
- SOLÉ i SABATÉ, J. M. i VILLARROYA FONT, Joan. *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Barcelona: Ed. 62, 1985

- SOLÉ i SABATÉ, J. M. i VILLARROYA FONT, J. (dir.).
Breu història de la Guerra Civil a Catalunya. Barcelona: Ed. 62, 2005
- SORONELLAS MASDÉU, Montserrat. «Les cooperatives agràries del franquisme. Desmantellament institucional i ressorgiment del sentiment cooperatiu, 1939-1964», ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA, 16 (2003-2004), p. 65-90
- TÉBAR HURTADO, Javier. «Franquisme i “contrarevolució agrària” a Catalunya durant la immediata postguerra (1939-1945)», ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA, 16 (2003-2004), p. 91-108
- THOMÀS, Joan Maria:
  - » *Falange, Guerra Civil, Franquisme. F.E.T. y de las J.O.N.S de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Barcelona: PAM, 1992
  - » *La Falange de Franco. El proyecto fascista del Régimen*. Barcelona: Plaza & Janés, 2001
- TORRECUADRADA GARCÍA-LOZANO, Soledad. *Bienes incautados en tiempos de guerra. Su protección y restitución*. Madrid: Siglo XXI, 2012
- URBINA, Fernando. «Formas de vida de la Iglesia en España: 1939-1975», a: *Iglesia y sociedad en España (1939-1975)*. Madrid: Ed. Popular, 1977
- VALLÈS MUÑO, Daniel:
  - » «La restitución de bienes incautados a organizaciones sindicales y partidos políticos durante el franquismo. Un análisis jurídico», HISTORIA, TRABAJO Y SOCIEDAD, 6 (2015), p. 51-80
  - » «El retorn dels diners confiscats pel govern franquista i l'obligatorietat de les recomanacions dels Comitès Internacionals de Drets Humans. Una possible via de rescabament», REVISTA CATALANA DE DRET PÚBLIC, 61 (2020), p. 240-251
- VEGA, Santiago. *La política del miedo*. Barcelona: Crítica, 2011
- VILANOVA i VILA-ABADAL, Francesc. *Repressió política i coacció econòmica*. Barcelona: PAM, 1999